

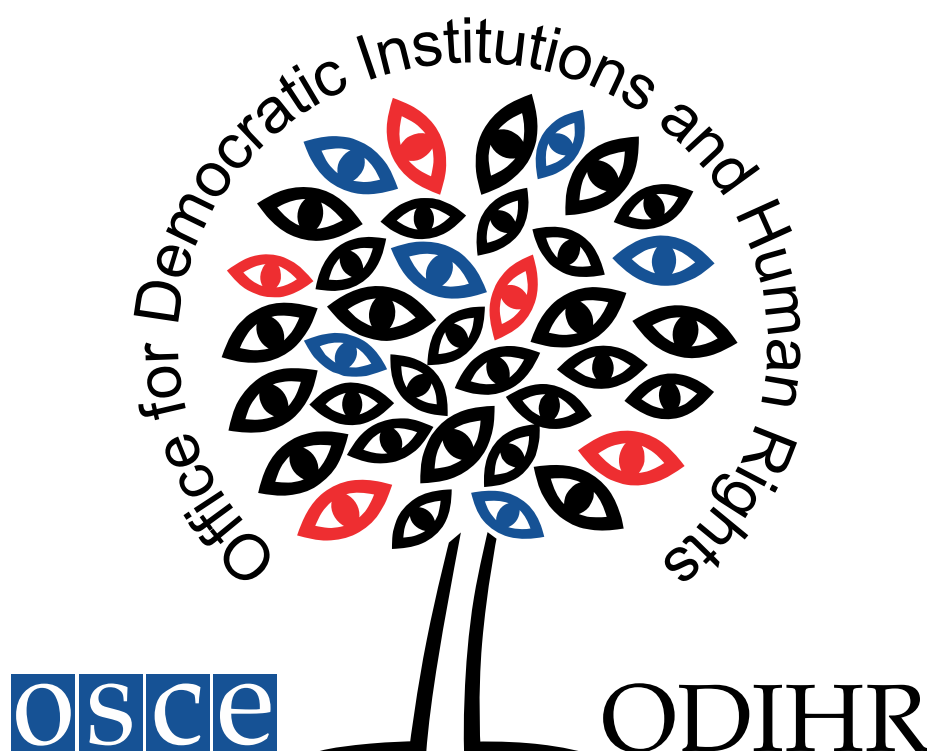

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava

REPUBLIKA SRBIJA

PREDSEDNIČKI I VANREDNI PARLAMENTARNI IZBORI 3. APRIL 2022.

Misija za posmatranje izbora KDILJP-a
Konačni izveštaj

Varšava
19. avgust 2022.

SADRŽAJ

I.	KRATAK SADRŽAJ NAJVAŽNIJIH TEMA	1
II.	UVOD I IZRAZI ZAHVALNOSTI	4
III.	POZADINA I POLITIČKI KONTEKST.....	5
IV.	IZBORNI SISTEM I PRAVNI OKVIR	6
V.	IZBORNA ADMINISTRACIJA	8
VI.	REGISTRACIJA BIRAČA	10
VII.	PODNOŠENJE I PROGLAŠENJE IZBORNIH LISTA	12
VIII.	IZBORNA KAMPANJA.....	14
IX.	FINANSIRANJE KAMPANJE	16
A.	PRIHODI I TROŠKOVI.....	17
B.	OBJAVLJIVANJE IZVEŠTAJA I NADZOR	18
X.	MEDIJI.....	20
A.	MEDIJSKO OKRUŽENJE	20
B.	PRAVNI OKVIR I PROPISI KOJIMA JE REGULISAN RAD MEDIJA	21
C.	MEDIJSKI MONITORING	22
XI.	NACIONALNE MANJINE	23
XII.	PRIGOVORI I ŽALBE.....	24
XIII.	POSMATRANJE IZBORA	26
XIV.	DAN IZBORA.....	27
A.	OTVARANJE I GLASANJE	27
B.	PREBROJAVANJE GLASOVA I TABELARNI PRIKAZ.....	28
XIV.	RAZVOJ DOGAĐAJA NAKON ODRŽANIH IZBORA.....	29
XV.	PREPORUKE	31
A.	PRIORITETNE PREPORUKE.....	31
B.	OSTALE PREPORUKE	32
	PRILOG I: KONAČNI REZULTATI IZBORA	35
	PRILOG II: : SPISAK POSMATRAČA MEĐUNARODNE POSMATRAČKE MISIJE	38
	O KDILJP-U	46

REPUBLIKA SRBIJA
PRESEDNIČKI I VANREDNI PARLAMENTARNI IZBORI
3. april 2022.

Konačni izveštaj Misije za posmatranje izbora KDILJP¹

I. KRATAK SADRŽAJ NAJVAŽNIJIH TEMA

Nakon poziva koji je dobila od vlasti Republike Srbije, Kancelarija OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (KDILJP) rasporedila je Misiju za posmatranje izbora (MPI) za predsedničke i vanredne parlamentarne izbore 3. aprila 2022. godine. Za kratkoročno posmatranje izbora uoči dana izbora, MPI KDILJP-a pridružile su se delegacije Parlamentarne skupštine OEBS-a, Parlamentarne skupštine Saveta Evrope i Evropskog parlamenta i zajedno formirale Međunarodnu misiju za posmatranje izbora (MMPI). MPI je ocenjivala usklađenost izbornog procesa sa obavezama OEBS-a, drugim međunarodnim obavezama i standardima za demokratske izbore, kao i sa nacionalnim zakonodavstvom.

U Saopštenju o preliminarnim nalazima i zaključcima objavljenom 4. aprila, MMPI zaključila je da su na izborima „bile predstavljene različite političke opcije, ali su brojni nedostaci doveli do nejednakih uslova u kojima su nosioci javnih funkcija favorizovani”. Dok su tokom kampanje osnovne slobode uglavnom poštovane, uticaj neujednačenog pristupa medijima, neopravdani pritisak na zaposlene u javnim ustanovama da podrže nosioce javnih funkcija, značajne razlike u finansiranju kampanja i zloupotrebe administrativnih resursa su zajedno doveli do nejednakih uslova za izborne učesnike. Nedavne zakonske izmene, koje su usvojene nakon opsežnih diskusija između vladajućih stranaka i dela opozicije, uključile su neka poboljšanja koja su pozitivno dočekana, ali potrebna je dalja reforma ključnih aspekata izbornog procesa i njegovog sprovođenja. Iako su mediji izveštavali o svim izbornim učesnicima, većina javnih servisa i privatnih televizija sa nacionalnom frekvencijom favorizovali su aktuelnog predsednika i vladajuću koaliciju, što je ograničilo mogućnosti birača da donesu potpuno informisane odluke. Izborni dan je protekao glatko i sveukupno mirno, ali uprkos dobrim pripremama, obeležio ga je niz sistematskih proceduralnih nedostataka koji se odnose na postavku u prostoru na biračkim mestima, gužve na biralištima, kršenje tajnosti glasanja i na brojne slučajeve porodičnog glasanja.

Predsednički i vanredni parlamentarni izbori odvijali su se u uslovima značajne polarizacije između vladajuće koalicije i opozicionih stranaka i brojnih uličnih protesta održanih u periodu od jula 2020. do januara 2022. godine. Sve političke stranke su učestvovala na izborima, uključujući i one opozicione stranke koja su bojkotovale parlamentarne izbore 2020. godine.

Predsednik se bira direktno da obavlja mandat koji traje pet godina i njegov izbor se obavlja unutar jedne izborne jedinice koja obuhvata celokupno područje zemlje. 250 poslanika Narodne skupštine bira se na četvorogodišnji mandat proporcionalnim sistemom unutar jedne izborne jedinice koja obuhvata celokupno područje zemlje sa zatvorenim izbornim listama. Zakonski okvir pruža adekvatnu osnovu za sprovođenje demokratskih izbora, ali su neophodne dodatne mere kako bi se obezbedili jednaki uslovi. Značajni amandmani koji su usvojeni od prethodnih parlamentarnih izbora, nakon konsultacija između vladajuće koalicije i opozicionih stranaka, uključivali su, između ostalog, veću zastupljenost opozicije u izbornim komisijama za ove izbore; produžene rokove za rešavanje sporova; uvođenje privremenih finansijskih izveštaja za izborne učesnike; i uspostavljanje Privremenog nadzornog organa (PNT) za nadgledanje medijskog izveštavanja o kampanji. Neke od izmena uključivale su prethodne preporuke KDILJP-a. Međutim, brojne preporuke za poboljšanje pravnog okvira ostaju nerešene, uključujući pristup kandidata medijima, povećanu transparentnost i odgovornost finansiranja kampanje, i mere za suzbijanje pritiska na birače i zloupotrebe administrativnih resursa.

¹ Engleska verzija ovog izveštaja je jedini zvanični dokument. Nezvanični prevod je dostupan na srpskom jeziku.

Izbore su sprovodila tri nivoa strukture nezavisnih izbornih komisija koji uključuju Republičku izbornu komisiju (RIK), 166 lokalnih izbornih komisija (LIK) i 8.267 biračkih odbora (BO). Osim političkih subjekata zastupljenih u Narodnoj skupštini i lokalnim skupštinama, za ove izbore sve izborne komisije su uključivale stalne članove koje je predložila vanparlamentarna opozicija, u nastojanju da obezbede inkluzivnije političko predstavljanje. Uprkos tome, poverenje u izbornu administraciju među predstavnicima političkih stranaka i civilnog društva variralo je zbog dominacije vladajuće koalicije u većini komisija. Žene su bile dobro zastupljene u izornoj administraciji; 39 procenata RIK-a, 41 procenat LIK-ova i nekih 46 procenata članstva BO bile su žene. RIK i LIK-ovi su svoje dužnosti obavljali blagovremeno i efikasno. Zakon ne propisuje obaveznu obuku za članove komisija nižeg nivoa; niska stopa učešća umanjila je efikasnost obuke RIK-a i dovela do nedosledne primene procedura na dan izbora. Aktivnosti RIK-a koje su se odnosile na edukaciju birača bile su ograničene. Osim na sajtu RIK-a i nekoliko video snimaka sa informacijama za birače koji su prevedeni na znakovni jezik, izborni materijali nisu bili prilagođeni biračima sa invaliditetom.

Pravo glasa imaju građani koji imaju najmanje 18 godina, a objedinjeni birački spisak održava i ažurira Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave (MDULS), na osnovu podataka iz evidencije o registrovanom prebivalištvu u Srbiji. Neki građani koji nemaju prebivalište, u praksi mogu da ne ostvare svoje biračko pravo, što je u suprotnosti sa međunarodnim standardima. Uprkos određenim naporima da se zastareli upisi u biračke spiskove uklone, izražena je zabrinutost u vezi sa tačnošću spiska, posebno u vezi sa upisima preminulih osoba. Vlada je u novembru 2021. osnovala radnu grupu za reviziju biračkog spiska; međutim, grupa nije izvršila značajnu kontrolu zbog suprotstavljenosti sa propisima o zaštiti podataka i nedostatka jasnog mandata. Od 18. marta birački spiskovi za sva biračka mesta bili su dostupni putem interneta, što je dovelo do veće transparentnosti, međutim MDULS tu informaciju nije javno objavio pa je time je smanjena očekivana efikasnost ove mere. U konačnom biračkom spisku bilo je 6.502.307 birača.

U procesu koji je bio inkluzivan, RIK je proglasio 8 predsedničkih kandidata, među njima 3 žene, i 19 izbornih lista za poslanike sa 2.912 kandidata, među kojima 42 procenta su bile žene. Uprkos nedavnim izmenama, pravna sigurnost je narušena jer zakon nastavlja da daje RIK-u široka diskreciona ovlašćenja da tumači i primenjuje odredbe o proglašenju izbornih lista za poslanike sa statusom nacionalne manjine.

Tokom perioda kampanje, osnovne slobode su se u velikoj meri poštovale, ali su neki ključni izazovi ograničili mogućnost birača da donesu informisan izbor bez pritiska ili podsticanja. MPI KDILJP-a dobila je dosledne izveštaje o pritiscima na zaposlene u javnom sektoru da podrže aktuelnog predsednika i vladajuću koaliciju, kao i o zloupotrebi administrativnih resursa od strane državnih i opštinskih aktera, što je u suprotnosti sa i OEBS-ovim obavezama i međunarodnim standardima. Tokom kampanje, aktuelni predsednik ili predstavnici Vlade koji su, takođe, bili kandidati, najavili su, pokrenuli ili svečano otvorili veliki broj javnih infrastrukturnih projekata, što je doprinelo nedostatku jednakih uslova za izborne učesnike i zamagljivanju granice između države i stranke. Rat koji je izazvala invazija Ruske Federacije na Ukrajinu je u velikoj meri ostavio kampanju u drugom planu, naročito na samom početku, i pomerio javni diskurs na razvoj evropske bezbednosti i uticaj rata na domaću scenu. Stranački programi i poruke kampanje retko su se bavile pitanjima rodne ravnopravnosti. Kampanja vođena na društvenim mrežama bila je upečatljiva, dok je sadržaj je u velikoj meri preslikavao sadržaj oflajn kampanje.

Promene u zakonskom okviru za finansiranje kampanje iz februara 2022. adresirale su prethodne preporuke KDILJP-a u vezi sa visinom dozvoljenih donacija i periodičnim izveštavanjem. Međutim, neki važni aspekti su ostali nerešeni, uključujući one koji se odnose na uvođenje ograničenja troškova kampanje i poboljšanje efikasnosti nadzornog mehanizma. Parlamentarne stranke dobijaju godišnje javno finansiranje, ali nakon bojkota parlamentarnih izbora 2020. godine, većina opozicionih partija nije mogla imati koristi od ovih sredstava, što je rezultiralo značajnim razlikama u budžetima za kampanje kandidata. Registrovani kandidati su takođe imali pravo na subvencije za javne kampanje

koje su, međutim, isplaćene neposredno pre dana izbora, pa je time ograničena mogućnost efikasnog korišćenja ovih subvencija. Novouvedeni privremeni izveštaji pokrivali su samo period do 15 dana pre izbora, ostavljajući značajan broj troškova neprijavljenim. Agencija za sprečavanje korupcije, odgovorna za nadzor finansiranja kampanje, nije efikasno odgovorila na navodna kršenja, što je u suprotnosti sa obavezama OEBS-a.

Povezanost većine glavnih medijskih kuća sa vladajućom koalicijom smanjuje pluralizam medija, utiče na redosled javnog diskursa i narušava nadzornu funkciju medija. Većina predstavnika opozicije istakla je dugogodišnji nedostatak pristupa nacionalnim javnim servisima i privatnim medijima. Iako su tokom kampanje incidenti prema novinarima bili ograničeni, nekoliko slučajeva pretnji i fizičkog nasilja dogodilo se nakon izbora, što je izazvalo zabrinutost za bezbednost novinara i mogućnosti slobodnog izveštavanja. Tokom medijskog monitoringa MPI KDILJP-a primećeno je da su javni servisi jednako pokrivali aktivnosti kampanje svih učesnika, ali su sveobuhvatno nekritički izveštavali o nosiocima javnih funkcija, koji su takođe bili i kandidati. Privatni elektronski mediji sa nacionalnom pokrivenošću su predizbornu kampanju predstavili bez značajnijeg uređivačkog doprinosa i fokusirali su vesti na državne zvaničnike. Uprkos mandatu da vrši nadzor nad elektronskim medijima, Regulatorno telo za elektronske medije (REM) sveukupno je bilo pasivno u periodu kampanje. Efikasnost novouspostavljenog PNT-a, koji je uključivao predstavnike vanparlamentarne opozicije i REM-a, narušena je nedostatkom njegovih izvršnih nadležnosti, kao i neslaganjima između članova koje je predložio REM i članova predloženih od opozicije.

Kandidati, političke stranke, poslaničke grupe i birači imaju pravo da podnose prigovore na odluke izborne administracije i druge prekršaje, dok takvo pravo nemaju posmatrači iz organizacija civilnog društva. Zakonske izmene iz februara 2022. godine adresirale su brojne prethodne preporuke KDILJP-a, koje uključuju povećanje opsega pravog statusa i vremenskog roka za podnošenje i razmatranje prigovora, propisivanje rokova za objavljivanje rešenja na date odluke i unapređenje rešavanja sporova nakon dana izbora. Tokom kampanje, RIK je primio osam prigovora uglavnom na proglašenje kandidata, a Upravni sud je postupio po sedam žalbi, potvrđujući sve odluke RIK-a osim jedne. Uprkos brojnim navodima o zloupotrebi administrativnih resursa i zastrašivanju, Tužilaštvo je obavestilo MPI KDILJP-a da je primilo samo sedam žalbi tokom perioda kampanje i da niko nije optužen. Nekoliko sagovornika MPI KDILJP-a primetilo je da građani nerado prijavljuju zloupotrebe zbog straha od posledica i izrazili su nedostatak poverenja u tužioce, organe za sprovođenje zakona i sudove da nepristrasno i efikasno rešavaju takve slučajeve.

Izborni dan je generalno protekao mirno, uz nekoliko izolovanih incidenata. Procedure glasanja su se uglavnom poštovale, ali su proces obeležile gužve na biračkim mestima, nedovoljno razumevanje procedura od strane članova BO i česti slučajevi porodičnog glasanja. Tajnost glasanja je narušena na značajnom broju biračkih mesta, zbog neadekvatne postavke u prostoru ili neodgovarajućeg rasporeda glasačkih paravana i birača koji nisu savijali svoje glasačke listiće. Na pojedinim biračkim mestima uočeni su slučajevi da neovlaštena lica broje birače, da birači fotografišu svoj glasački listić i da iste osobe pružaju pomoć većem broju birača prilikom glasanja. Prebrojavanje glasova je sprovedeno efikasno, ali je transparentnost ovog procesa često bila narušena ubrzanim ili paralelno sprovedenim procedurama i gužvama na biračkim mestima. Premda je RIK objavljuvao podatke o izlaznosti tokom dana, nije objavio podatke nakon zatvaranja biračkih mesta, time odstupajući od prethodne prakse i umanjujući transparentnost procesa.

U skladu sa zakonskim rokom, RIK je 4. aprila objavio preliminarne rezultate izbora. LIK-ovima je podneto oko 300, a RIK-u oko 120 prigovora na procedure glasanja i rezultate sa biračkih mesta, u kojima se uglavnom tražilo poništenje glasanja na tim biračkim mestima, ali većina prigovora je odbijena. Većina navodnih nepravilnosti predstavljala su potencijalna krivična dela, uključujući grupno glasanje, dozvoljeno glasanje neregistrovanih birača i zastrašivanje birača, što bi zahtevalo prijavu policiji i tužiocu radi sprovođenja dalje istrage. RIK je razmatrao sve prigovore na javnim

sednicama i većinu je odbio iz tehničkih razloga. Upravni sud je razmatrao žalbe na zatvorenim sednicama, čime je umanjio transparentnost procesa.

Prema zakonu, RIK je naložio ponavljanje glasanja na biračkim mestima gde izborne rezultate nije mogao utvrditi LIK ili su rezultati poništeni odlukama po službenoj dužnosti određenih LIK-ova zbog zakonski definisanih proceduralnih nepravilnosti. Ponovljeno glasanje održano je 16. aprila na ukupno 67 biračkih mesta. Pored toga, na jednom biračkom mestu u opštini Bujanovac tri puta su uzastopno ponovljeni izbori zbog nepravilnosti - 28. aprila, 27. maja i 30. juna, čime je značajno odloženo objavljivanje rezultata vanrednih parlamentarnih izbora i konstituisanje nove skupštine. RIK je 9. maja objavio konačne rezultate predsedničkih izbora. Konačni rezultati vanrednih parlamentarnih izbora objavljeni su 5. jula, a Konstitutivna sednica Narodne skupštine sazvana je 1. avgusta, skoro četiri meseca od izbora., skoro četiri meseca nakon izbora. Konačna izlaznost bila je 58,6 odsto. Ovaj izveštaj nudi niz preporuka kojima sa pruža podrška naporima da se izbori u Republici Srbiji što više usklade sa obavezama OEBS-a i drugim međunarodnim obavezama i standardima za demokratske izbore. Prioritetne preporuke odnose se na potrebu za daljom pravnom revizijom radi rešavanja izazova u vezi sa zloupotrebom administrativnih resursa i pristupa medijima, uvođenje standardizovane obavezne obuke za izborne službenike, potpune revizije jedinstvenog biračkog spiska, jasno razdvajanje između zvaničnih funkcija i aktivnosti kampanje, mehanizme za sprečavanje zastrašivanja i pritiska na birače, regulisanje koje sprovode treće strane kao i sankcije za kršenje kampanje i neadekvatno izveštavanje, jačanje nezavisnosti medijskog regulatora, objavljivanje jasnih procedura na dan izbora koje nisu dovoljno regulisane zakonom i povećanje efikasnosti rešavanja sporova u vezi sa procesom na dan izbora. KDILJP je spreman da pomogne državnim organima u razmatranju preporuka koje sadrži ovaj i prethodni izveštaji.

II. UVOD I IZRAZI ZAHVALNOSTI

Nakon poziva koji je dobila od Republičke izborne komisije Republike Srbije (RIK) da posmatra predsedničke i vanredne parlamentarne izbore 3. aprila 2022. godine, a u skladu sa svojim mandatom, OEBS-ova kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (KDILJP) osnovala je 22. februara Misiju za posmatranje izbora (MPI). Posmatračka misija, koju je predvodio Daglas Vejk, sastojala se od 23 člana glavnog tima sa sedištem u Beogradu i 26 dugoročnih posmatrača (LTO-a) koji su bili raspoređeni širom zemlje na 12 lokacija počevši od 4. marta; 43 procenata članova misije bile su žene. Članovi MPI KDILJP-a ostali su u zemlji do 15. aprila kako bi pratili dešavanja nakon izbornog dana.

Na dan izbora, MPI KDILJP-a pridružile su se delegacije Parlamentarne skupštine OEBS-a (PS OEBS), Parlamentarne skupštine Saveta Evrope (PSSE) i Evropskog parlamenta (EP) zajedno formirajući Međunarodnu misiju za posmatranje izbora. Predsedavajući OEBS-a imenovao je gospodina Kiriakosa Hađijanija za specijalnog koordinatora i predvodnika kratkoročne posmatračke misije OEBS-a. Gospođa Brindis Haralsdotir predvodila je delegaciju Parlamentarne skupštine OEBS-a, gospodin Aleksander Počej je bio šef delegacije Parlamentarne skupštine Saveta Evrope (PSSE), a gospodin Tejs Ruten predvodio je delegaciju Evropskog parlamenta (EP). Sve institucije uključene u Međunarodnu misiju za posmatranje izbora (MMPI) je podržale su Deklaraciju o načelima međunarodnog posmatranja izbora iz 2005. Godine. MMPI je na dan izbora rasporedila 371 posmatrača iz 47 država članica OEBS-a, uključujući 267 dugoročnih i kratkoročnih posmatrača koje je rasporedila KDILJP, kao i delegacija PS OEBS-a od 65 članova, delegacija PSSE 23 člana i delegacija Evropskog parlamenta od 16 članova. Četrdeset procenata međunarodnih posmatrača činile su žene.

MPI KDILJP-a ocenila je usklađenost izbornog procesa sa obavezama OEBS-a i drugim međunarodnim obavezama i standardima za demokratske izbore kao i usklađenost sa domaćim

zakonodavstvom. Ovom konačnom izveštaju prethodilo je saopštenje o preliminarnim nalazima i zaključcima koje je objavljeno na konferenciji za štampu 4. aprila.²

MPI KDILJP-a želi da se zahvali državnim organima Republike Srbije na pozivu da posmatraju izbore, RIK-u, Ministarstvu spoljnih poslova, kao i organima javnog zdravlja na pomoći. Takođe izražava zahvalnost drugim državnim institucijama, pravosuđu, političkim strankama, medijima, organizacijama civilnog društva, predstavnicima međunarodne zajednice i drugim sagovornicima na njihovoj saradnji i razmeni stavova.

III. POZADINA I POLITIČKI KONTEKST

Predsednički i vanredni parlamentarni izbori odvijali su se u uslovima u kojima je bila istaknuta polarizacija između vladajuće koalicije i opozicionih stranaka kroz seriju uličnih protesta održanih u periodu od jula 2020. do januara 2022.³ Predsednik Vučić je 15. februara raspustio skupštinu i zakazao vanredne parlamentarne izbore za 3. april.⁴ Predsednik Narodne skupštine je 2. marta raspisao redovne predsedničke izbore za 3. april, istovremeno sa vanrednim parlamentarnim izborima.⁵ Sve opozicione stranke su se opredelile za učešće na izborima, uključujući i one koje su bojkotovale parlamentarne izbore 2020. godine.

Od kraja februara, rat izazvan invazijom Ruske Federacije na Ukrajinu pomerio je javni diskurs ka rastućim izazovima domaće i evropske bezbednosti, a nosioci javnih funkcija ulagali su napor da održe stabilnost i obeshrabre političke promene.

Političkim okruženjem od 2012. godine dominiraju Srpska napredna stranka (SNS) i najveći deo ovog perioda njen lider, aktuelni predsednik Aleksandar Vučić. Na predsedničkim izborima 2017. godine pobedio je tadašnji premijer Vučić. Parlamentarne izbore u junu 2020. godine bojkotovala je većina opozicije, uključujući Demokratsku stranku (DS), Narodnu stranku (NS), Stranku slobode i pravde (SSP), Srpski pokret Dveri i Socijaldemokratsku partiju (SDS), navodeći kao razlog nedostatak uslova za održavanje demokratskih izbora. Stranke vladajuće koalicije dobile su 231 od 250 poslaničkih mandata.⁶

Poslednjih godina, mnoge međunarodne i nevladine organizacije primetile su nazadovanje u pokušaju vlasti da usklade procese sa demokratskim standardima.⁷ Prostor za delovanje civilnog društva se

² Pogledati prethodne izveštaje KDILJP-a o izborima u Srbiji.

³ Neki od protesta održanih tokom jula 2020. godine zbog postupanja Vlade u vezi sa pandemijom COVID-19, bili su nasilni; nekoliko opozicionih stranaka i organizacija civilnog društva navelo je da je bilo policijskog nasilja nad demonstrantima. Protesti od septembra do decembra 2021. godine bili su u vezi sa pitanjima životne sredine i usvajanjem Zakona o eksproprijaciji i Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi.

⁴ Ovo su bili šesti parlamentarni izbori od 2008. godine, od kojih su četiri puta održani vanredno.

⁵ Istog dana održani su i lokalni izbori u 14 opština, uključujući i Beograd.

⁶ Koalicija predvođena SNS-om osvojila je 188 mandata, koalicija predvođena Socijalističkom partijom Srbije (SPS) 32, Srpska patriotska stranka (SPAS) 11, dok su četiri stranke koje predstavljaju nacionalne manjine imale 19 preostalih mandata.

⁷ Videti, na primer, [rezoluciju Evropskog parlamenta](#) od 6. jula 2022. na osnovu izveštaja Komisije o Srbiji za 2021. godinu, u kojoj se, između ostalog "osuđuju kontinuirani fizički napadi, zastrašivanja, govor mržnje i političke uvrede novinara i civilnog društva, uključujući i one počinjene od strane poslanika i nosioca javnih funkcija; državni organi se pozivaju da istraže sve slučajeve takvih napada, da na odgovarajući način kazne počinioce i da poboljšaju sigurnost novinara i branilaca ljudskih prava; izražava se zabrinutost zbog kontinuirane diskreditacije i targetiranja branilaca ljudskih prava, istraživačkih novinara, medijskih kuća i OCD koje su kritične prema vladinoj politici; poziva Srbiju da ojača institucije za ljudska prava, garantuje njihovu nezavisnost, dodeli im neophodne finansijske i ljudske resurse i obezbedi blagovremeno praćenje njihovih preporuka".

smanjuje, a bilo je slučajeva zastrašivanja i uznemiravanja građanskih aktivista, što je u suprotnosti sa obavezama OEBS-a.⁸

U oktobru 2020. godine predsednik Vučić je najavio da će vanredni parlamentarni izbori biti održani 2022. godine. Proces međustranačkog dijaloga između vlasti i opozicije, uz posredovanje Evropskog parlamenta (EP), uključujući stranke koje su bojkotovale izbore 2020, rezultirao je 18. septembra 2021. godine nizom mera koje imaju za cilj unapređenje izbornog procesa.⁹ Predsednik Skupštine pokrenuo je drugi dijalog koji je vođen paralelno bez stranog posredovanja i koji je doveo do sporazuma između vladajuće koalicije i dela opozicije 29. oktobra.¹⁰ Jedan broj opozicionih stranaka i organizacija civilnog društva izrazio je nezadovoljstvo procesima dijaloga, tvrdeći da su rezultati ograničeni i da većina njihovih zahteva nije ispunjena.¹¹ Referendum o promeni Ustava u delu koji se odnosi na izbor sudija i tužilaca održan je 16. januara, a Ustav je naknadno izmenjen 9. februara.

Premijerka i deset od 24 člana kabineta činile su žene. U odlazećem sazivu Narodne skupštine zastupljenost žena je iznosila 40 procenata, povećanje koje je usledilo nakon uvođenja rodne kvote 2020. godine.¹² Međutim, žene su ostale u velikoj meri nedovoljno zastupljene na svim drugim izabranim i imenovanim funkcijama, posebno na lokalnom nivou i na rukovodećim pozicijama u stranci.¹³

IV. IZBORNI SISTEM I PRAVNI OKVIR

Predsednik se bira direktno da obavlja mandat koji traje pet godina i njegov izbor se obavlja unutar jedne izborne jedinice koja obuhvata celokupno područje zemlje. Mandat predsednika ograničen je Ustavom na dva mandata. Kandidatu je potrebna većina glasova da bi bio izabran u prvom krugu. U suprotnom, drugi krug se održava između dva vodeća kandidata u roku od 15 dana. 250 poslanika Narodne skupštine bira se na četvorogodišnji mandat proporcionalnim sistemom unutar jedne izborne jedinice koja obuhvata celokupno područje zemlje sa zatvorenim izbornim listama. Mandati se

⁸ Ministarstvo finansija je 2020. godine sastavilo listu od 37 organizacija i 20 pojedinaca koji su naknadno optuženi za potencijalnu umešanost u pranje novca i finansiranje terorizma. Između ostalih subjekata, ova akcija je bila usmerena protiv OCD, organizacija za ljudska prava, aktiviste i novinare. U stavu 10.3 [Kopenhagenskog dokumenta](#) OEBS-a iz 1990. godine, države članice OEBS-a priznale su pravo građana da „formiraju, pridruže se i efikasno učestvuju u nevladinim organizacijama koje teže unapređenju i zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, uključujući sindikate i grupe koje nadgledaju poštovanje ljudskih prava”. U [trećem periodičnom izveštaju](#) Komiteta UN za ekonomska, socijalna i kulturna prava iz marta 2022. godine navodi se „ponovljene tvrdnje o uznemiravanju, zastrašivanju i fizičkim i verbalnim napadima kako nedržavnih tako i državnih aktera na branioce ljudskih prava koji se zalažu za ekonomska, socijalna i kulturna prava.”

⁹ Ovo uključuje nekoliko pokušaja da se postigne jednako vreme emitovanja za izborne učesnike na javnim servisima; preduzimanje koraka protiv zloupotrebe državnih resursa; promena korišćenja javnih sredstava u kampanji; uključivanje vanparlamentarne opozicije u izborne komisije; planiranje revizije biračkog spiska i objavljivanje podataka o registraciji birača; unapređenje procedura na dan izbora; regulisanje statusa izbornih posmatrača; i smanjenje broja potpisa podrške izbornim listama nacionalnih manjina.

¹⁰ Sporazumom o dijalogu od 29. oktobra, koji je vodio predsednik Narodne skupštine, predviđeno je, između ostalog, održavanje vanrednih parlamentarnih izbora istovremeno sa predsedničkim i lokalnim izborima u Beogradu, formiranje lokalnih izbornih komisija (LIK) za nacionalne izbore, promenjen sastav i način imenovanja izbornih zvaničnika, kao i povećana transparentnost u administraciji izbora i tabulaciji izbornih rezultata.

¹¹ Mnogi predstavnici opozicionih stranaka smatrali su da sporazumi nisu na adekvatan ili smislen način rešili neka dugotrajna pitanja koja utiču na integritet izbornog procesa, kao što su nejednak pristup opozicije medijima van perioda kampanje, zloupotreba državnih resursa od strane aktuelnih vlasti i neopravdani pritisak na građane, uglavnom one zaposlene u državnim institucijama i državnim preduzećima, da glasaju za vladajuće stranke.

¹² Pre vanrednih parlamentarnih izbora 2022. Srbija je bila na 28. mestu po broju žena u nacionalnoj skupštini po [Svetskom indeksu Interparlamentarne unije](#), sa većim procentom od evropskog proseka (31,3 odsto).

¹³ Prema [UN Women](#), „žene su nedovoljno zastupljene u procesima donošenja odluka u svim oblastima socijalnog, ekonomskog i političkog života u Srbiji.” U [2021. godini](#), od 169 jedinica lokalne samouprave, u 22 žene su bile gradonačelnice ili predsednice.

dodeljuju registrovanim listama kandidata koje pređu izborni prag od tri procenta glasova birača.¹⁴ Izborne liste koje predstavljaju nacionalne manjine izuzete su od tog praga.¹⁵

Predsednički i parlamentarni izbori prvenstveno su regulisani Zakonom o izboru predsednika republike (ZPR), Zakon o izboru narodnih poslanika (ZINP), Zakon o jedinstvenom biračkom spisku (ZJBS) i odlukama i uputstvima RIK-a.¹⁶ Pravni okvir je značajno revidiran početkom 2022. godine, nakon dva procesa međustranačkog dijaloga između vladajućih stranaka i opozicije.¹⁷ Usvajajući neke od ranijih preporuka KDILJP-a, donete su izmene u zakonu kojima je regulisan rad izbornih komisija srednjeg nivoa; povećana zastupljenost opozicije u izbornim komisijama za ove izbore; produženi su rokovi za rešavanje sporova; poboljšana je transparentnost i obelodanjivanje finansiranja političkih stranaka i kampanja; predviđena je postizborna revizija biračkih spiskova i pregled izbornog materijala, i promenjeni su neki propisi o medijskom izveštavanju o kampanji i mehanizmu za nadzor medija. Iako je uvođenje fundamentalnih promena neposredno pre izbora u suprotnosti sa dobrom međunarodnom praksom, ovi amandmani su usvojeni nakon inkluzivnih konsultacija.¹⁸ Većina predloženih promena uživala je širok konsenzus; međutim, predstavnici opozicionih stranaka i civilnog društva smatrali su da su promene suviše ograničenog obima i preblizu ovim izborima da bi se pozabavile fundamentalnim neravnotežama koje favorizuju aktuelnu vlast.

Zakonski okvir u celini pruža adekvatnu osnovu za sprovođenje demokratskih izbora ako se sprovede u dobroj veri i efikasno. Međutim, uprkos nekim poboljšanjima koja su uvedena nedavnim zakonskim izmenama, dodatne mere su neophodne za rešavanje sistemskih izazova integriteta izbora, uključujući zloupotrebu administrativnih resursa i pristup medijima (pogledajte odeljke *o Izornoj kampanji i medijima*). Određeni broj dugogodišnjih preporuka KDILJP-a ostaju nerešene, uključujući one koje se odnose na nezavisnost i efikasnost Regulatornog tela za elektronske medije (REM), kao i mere usmerene na borbu protiv zloupotrebe administrativnih resursa i pritiska na birače, transparentnost finansiranja izborne kampanje i javnog nadzora i revizije biračkih spiskova. Ipak, neke praznine, nedoslednosti i dvosmislene odredbe ostaju u zakonodavstvu.¹⁹

Da bi se obezbedilo poštovanje načela pravne sigurnosti i pružile jednake mogućnosti izbornim učesnicima, bilo bi korisno preispitati zakonodavstvo kako bi se, mnogo pre sledećih izbora,

¹⁴ Izborni prag za učešće u raspodeli mandata snižen je sa pet na tri odsto dobijenih glasova neposredno pre parlamentarnih izbora 2020. godine.

Da bi se dodatno povećale šanse za osvajanje mandata, listama nacionalnih manjina koje nisu premašile 3 procenta dobijenih glasova dodaje se još 35 procenata njihovih dobijenih glasova.

¹⁶ Ostali važeći zakoni uključuju relevantne odredbe Ustava iz 2006. godine (poslednji put izmenjen 2022. godine), Zakon o političkim partijama iz 2009., Zakon o lokalnim izborima iz 2022. godine, Zakon o finansiranju političkih aktivnosti (ZFPA) iz 2022. godine, Zakon o sprečavanju korupcije (ZPK) iz 2019. godine, Zakon o javnom informisanju i medijima iz 2002. godine, Zakon o upravnim sporovima iz 2009. godine, Zakon o upravnom postupku iz 2016. godine, Zakonik o krivičnom postupku iz 2011. godine, Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja iz 2004. godine, Zakon o zaštiti podataka o ličnosti iz 2018. godine i Krivični zakon iz 2005. godine.

¹⁷ Skupština je 4. februara 2022. godine usvojila novi izborni zakon, ZPR, Zakon o lokalnim izborima i Zakon o finansiranju političkih aktivnosti. Izmenjeni su i ZSK, Zakon o elektronskim medijima i Zakon o javnom informisanju i medijima

¹⁸ Smernica II 2b [Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima](#) (Kodeks dobre prakse) Venecijanske komisije iz 2002. delimično navodi da su „osnovni elementi izbornog zakona, posebno sam izborni sistem, članstvo u izbornim komisijama i promena granica izbornih jedinica, ne bi trebalo da budu podložne izmenama u roku manjem od godinu dana pre izbora”.

¹⁹ One uključuju ZJBS koji propisuje stalno prebivalište kao preduslov za upis u birački spisak; istovremeno izborni zakon ne sadrži takav zahtev. Takođe, kriterijumi definisani izbornim zakonom za određivanje statusa nacionalne manjine na parlamentarnim izbornim listama su nejasni i ne omogućavaju odgovarajuću primenu. Definicije perioda kampanje u izbornom zakonu i ZFPA nisu usaglašene. Zakonodavstvo ne štiti u dovoljnoj meri od zloupotrebe administrativnih resursa i službe i ne reguliše adekvatno kampanju koju sprovode treće strane. Nadležnosti REM-a u periodu kampanje nisu izričito definisane zakonom. Izborni zakon je dvosmislen u pogledu uvida u izborni materijal nakon izbornog dana, bez pojašnjenja da li dozvoljava traženje uvida u glasačke listiće i ponovnog brojanja.

odgovorilo na izazove u vezi sa zloupotrebom administrativnih resursa i pristupa medijima, i uklonile preostale praznine i nejasne odredbe, u okviru inkluzivnog i transparentnog konsultativnog procesa.

V. IZBORNA ADMINISTRACIJA

Izbornu administraciju čine Republička izborna komisija (RIK), 166 lokalnih izbornih komisija (LIK) i 8.267 biračkih odbora (BO).²⁰ Zakonskim izmenama iz februara 2022. godine formalizovana je uloga LIK-ova na nacionalnim izborima i propisana su pravila za obezbeđivanje rodne ravnopravnosti i uključivanje osoba sa invaliditetom u izborne komisije; međutim, to nije sprovedeno u praksi.²¹ Za ove izbore izmenjen je sastav svih komisija da bi se obezbedilo privremeno predstavljanje vanparlamentarne opozicije i minimalna politička zastupljenost stranaka koje nisu bile zastupljene u Skupštini jer su bojkotovale izbore 2020. godine.²² Bez obzira na zakonske promene, poverenje u izbornu administraciju među predstavnicima političkih stranaka i civilnog društva ostalo je neujednačeno, pri čemu su mnogi predstavnici opozicije izrazili zabrinutost u pogledu nastavka dominacije vladajuće koalicije na svim nivoima. Uprkos kratkom vremenskom roku za paralelno održavanje dva nivoa nacionalnih izbora, izborna administracija je svoje dužnosti obavljala efikasno i u zakonskim rokovima.

RIK je stalno telo sa opštom odgovornošću da organizuje izbore, proglašava kandidate, rešava određene izborne prigovore i objavljuje konačne rezultate.²³ Prema zakonu, članove RIK-a predlažu političke stranke srazmerno njihovoj zastupljenosti u Skupštini.²⁴ Narodna skupština u oktobru 2020. godine imenovala je sadašnji sastav RIK-a od 17 članova. U novembru 2021. godine, nakon međustranačkih dijaloga, RIK je na predlog predsednika Skupštine, dopunjen sa šest dodatnih članova iz vanparlamentarne opozicije.²⁵ Kako je propisano zakonom, nakon proglašenja kandidata, svi predsednički kandidati i nosioci lista za narodne poslanike predložili su po jednog člana i jednog zamenika u sastav RIK-a.²⁶ Prošireni sastav RIK-a se sastojao od 88 članova i zamenika; od toga su 34 (39 procenata) bile žene. Žene su činile 41 procenat stalnih sastava LIK-ova i predsedavale su u 65 komisija (39 procenata).²⁷

RIK je održavao redovne sednice, koje su bile otvorene za medije i posmatrače, a prenosile su se putem interneta. U skladu sa prethodnom preporukom KDILJP-a, u većini slučajeva, dnevni red sednica i sav prateći materijal su blagovremeno dostavljeni članovima.²⁸ Za kvorum je morala biti

²⁰ Posebna biračka mesta (PBM) oformljena su u 29 pritvora i zatvora. Glasanje van zemlje bilo je sprovedeno u 77 PBM u diplomatskim predstavništvima u 34 države.

²¹ RIK i LIK-ovi su obavestili MPI KDILJP-a da se zahtevi za obezbeđivanje rodne ravnoteže i inkluzije osoba sa invaliditetom ne primenjuju u praksi. RIK nije sakupio podatke o zastupljenosti osoba sa invaliditetom među biračkim funkcionerima.

²² U skladu sa privremenim odredbama, stalno članstvo RIK-a je povećano za šest, a LIK-ovi i BO-i za po jednog vanparlamentarnog opozicionog člana.

²³ Administrativnu i tehničku podršku RIK-u pružaju službenici koje je imenovala služba Narodne skupštine i Republičkog zavoda za statistiku.

²⁴ Trajanje mandata RIK-a je vezano za mandat Narodne skupštine. Nijedna poslanička grupa ne može predložiti više od polovine članova.

²⁵ Dodatni članovi su formalno predloženi prema odredbama Zakona o referendumu i narodnim inicijativama, u vezi sa ustavnim referendumom od 16. januara, a njihovo članstvo je naknadno potvrđeno prelaznim merama novog zakona. Od 23 stalna člana RIK-a, SNS je predložila 8, SPS 3, a po jednog člana su predložile Partija ujedinjenih penzionera Srbije (PUPS), Socijaldemokratska partija Srbije (SDPS), SVM, SSP, JS, SDA, Srpski pokret Dveri, DJB, SDS, POKS, SRS i Srpska stranka Zavetnici (SSZ).

²⁶ Politički subjekti koji su predlagali i predsedničke kandidate i liste kandidata za poslanike mogli su da imenuju po jednog člana i jednog zamenika u svaku izbornu komisiju.

²⁷ RIK nije prikupio podatke razvrstane po polu o članovima LIK-ova i biračkih odbora.

²⁸ Prema Poslovniku RIK-a iz februara 2022. godine, sav materijal u vezi sa dnevnim redom mora biti poslat najkasnije tri sata pre sednice; članovi su imali pravo da u roku od dva sata pre održavanja sednice predlože izmene dnevnog reda. Neki članovi RIK-a smatraju da su ovi rokovi još uvek nedovoljni za temeljnu pripremu.

prisutna polovina članova; odluke je donosila većina članova. Iako je većina odluka doneta kolegijalno, pojedini članovi RIK-a iz opozicije su tvrdili da ne postoji uvek adekvatna interna komunikacija unutar komisije i sugerisali da je predsednik RIK-a povremeno prekoračivao svoja ovlašćenja.²⁹ Kako je propisano zakonom, odluke i uputstva RIK-a i LIK-ova objavljeni su putem interneta u roku od 24 sata, čineći proces transparentnijim. Međutim, baza podataka prigovora RIK-a, nije sadržala sveobuhvatne informacije o prigovorima podnetim LIK-ovima (videti pod *Razvoj događaja nakon održanih izbora*).

LIK-ovi i BO osnovani su do 15. februara odnosno 23. marta, u rokovima propisanim zakonom.³⁰ Po prvi put, LIK-ovi su dobili mandat da nadgledaju sprovođenje nacionalnih izbora na opštinskom nivou, uključujući imenovanje biračkih odbora, rešavanje određenih vrsta prigovora i tabelarno prikazivanje izbornih rezultata. U većini LIK-ova koje je pratila MPM KDILJP-a tehničke i administrativne pripreme su vođene na transparentan i profesionalan način.³¹ Iako članovi iz proširenog sastava imaju puno pravo učešća u LIK-ima i biračkim odborima, mnogi predstavnici opozicionih stranaka objasnili su posmatračima KDILJP-a da su imenovali i obučili svoje članove da deluju isključivo kao posmatrači kako bi zaštitili proces od potencijalnih malverzacija.³² Neke opozicione stranke navele su da je vršen pritisak na njihove članove iz proširenog sastava da ne rade na dan izbora.³³

RIK je 22. februara formirao 5 LIK-ova da upravljaju sprovođenjem glasanja za građane koji žive na Kosovu.³⁴ Zbog nepostojanja dogovora sa vlastima na Kosovu, RIK nije bio u mogućnosti da formira biračka mesta u opštinama prebivališta birača. RIK je 24. marta otvorio 46 biračkih mesta za birače sa prebivalištem na Kosovu u opštinama Bujanovac, Kuršumlija, Raška i Tutin; članovi biračkih odbora imenovani su do 30. marta.

RIK je razvio hibridni program obuke uživo i putem interneta za LIK-ove i BO, koji je bio usmeren na procedure tokom izbornog dana, utvrđivanje izbornih rezultata i odlučivanje po prigovorima. Pored navedenog, manje od nedelju dana pre dana izbora, RIK je pokrenuo sveobuhvatni trening putem interneta kojim su dodatno razrađeni procesi tokom izbornog dana. Sesije su se razlikovale u kvalitetu, pri čemu neki instruktori nisu pružili dovoljno prilika za pitanja i pojašnjenja. U skladu sa zakonom, učešće na obuci nije bilo obavezno. Prema podacima RIK-a, sve zajedno je oko 57.700 od

²⁹ Na sednicama održanim 28. i 30. marta, tri člana RIK-a su zatražila pojašnjenje o postupanju predsednika RIK-a u ime komisije, posebno u vezi sa zahtevom upućenom opštini Novi Beograd o autentičnosti potpisa podrške i otvorenog pisma upućenog predsedniku Evropske komisije, u kojoj se osvrću na optužbe za izbornu prevaru koje su iznele organizacije civilnog društva i akademska zajednica. Članovi RIK-a su tvrdili da je o svakoj takvoj akciji trebalo prethodno razgovarati na sednici RIK-a. Ovo su dalje naglasili članovi u vezi sa preporukama koje je predsedavajući RIK-a uputio LIK-ovima 29. marta, što je u suprotnosti sa usvojenim uputstvom o redosledu procedura na dan izbora.

³⁰ LIK-ovi imaju od 7 do 13 članova, koji su imenovani srazmerno zastupljenosti političkih stranaka u lokalnim skupštinama. Birački odbori se sastoje od tri člana, koje predlažu poslaničke grupe. Za izborni period, svaki predsednički i parlamentarni učesnik mogao je da imenuje člana u prošireni sastav svih komisija.

³¹ Iz nekih LIK-ova su tvrdili da su kasno u procesu dobili informacije od RIK-a o određenim pitanjima, uključujući obuku članova biračkih odbora.

³² Kandidati iz nekoliko opozicionih i manjinskih stranaka u 43 opštine obavestili su posmatračice MPI KDILJP-a o poteškoćama u imenovanju članova biračkih odbora, navodeći nedovoljne kapacitete za njihovo zapošljavanje i niske naknade.

³³ Prema SPP-u u Kragujevcu, strah od mogućih posledica je doveo do toga da su neki od njihovih imenovanih istupili iz biračkih odbora. MPI KDILJP-a je primila verodostojne izveštaje o pritiscima na članove BO koje su predložili Ujedinjeni za pobjedu Srbije (UZPS) u Nišu, u kojima se navodi da je 350 njihovih proširenih članova BO pozvano i savetovano da se ne pojave na dan izbora.

³⁴ Svaka referenca na Kosovo, bilo na teritoriju, institucije ili stanovništvo u ovom tekstu treba da se razmatra u odnosu na [Rezoluciju 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija](#).

oko 360.000 članova BO učestvovalo u obuci. Ovo je umanjilo efikasnost programa obuke i rezultiralo nedoslednom primenom procedura (videti pod *Dan izbora*).³⁵

Da bi se obezbedila dosledna primena izbornih procedura i unapredila profesionalnost izborne administracije, mogla bi se razmotriti standardizovana obavezna obuka za sve članove lokalnih izbornih komisija i biračkih odbora kao i za potencijalne članove, odnosno prošireni sastav.

RIK je sprovodio ograničene aktivnosti edukacije birača prvenstveno preko svoje veb stranice, društvenih mreža i, donekle, u elektronskim i onlajn medijima. Informacije o biračima nisu bile sveobuhvatne u nekim aspektima kao što su nedavne izmene izbornih zakona i zaštita prava birača, uključujući prava onih na koje je negativno uticalo grupno i porodično glasanje. Veće napore da edukuju birače sprovodile su organizacije civilnog društva, posebno Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA), preko bilborda i medijskih platformi, sa prvenstvenim fokusom na podizanje svesti o suočavanju sa izbornim prekršajima i pravu na tajno glasanje.

Da bi se poboljšalo efektivno ostvarivanje prava glasa, RIK bi trebalo da razvije i primeni blagovremen, sveobuhvatan i usmereni program edukacije birača, uključujući edukaciju o pravima birača, sprečavanju grupnog glasanja i važnosti tajnog glasanja.

Iako izborni zakon nalaže da biračka mesta treba da budu dostupna biračima sa fizičkim invaliditetom, sagovornici iz organizacija koje predstavljaju osobe sa invaliditetom ukazali su MPI KDILJP-a na dugogodišnji nedostatak uključivanja osoba sa različitim vrstama invaliditeta u izborni proces.³⁶ Osim na veb sajtu RIK-a i nekim od njegovih informativnih video spotova o procesu glasanja dostupnim i na znakovnom jeziku, edukacija birača i izborni materijal, uključujući glasačke listiće i glasačke kabine, nisu bili prilagođeni glasačima sa oštećenjem vida, sluha ili kognitivnih sposobnosti.

RIK, državni i lokalni organi, u saradnji sa relevantnim organizacijama osoba sa invaliditetom, treba da preduzmu dalje mere kako bi osigurali nezavisan pristup celokupnom izbornom procesu osobama sa različitim vrstama invaliditeta. Izborne vlasti treba da pruže detaljne informacije o izborima u različitim dostupnim formatima.

VI. REGISTRACIJA BIRAČA

Pravo glasa imaju svi građani koji na dan izbora imaju najmanje 18 godina, osim onih kojima je odlukom suda oduzeta poslovna sposobnost. Oduzimanje prava građanima na osnovu intelektualnih i psihosocijalnih poteškoća u suprotnosti je sa međunarodnim standardima.³⁷

³⁵ Odeljak II.3.1(84) [Kodeksa dobre prakse](#) Venecijanske komisije navodi da „članovi izbornih komisija moraju da prođu standardizovanu obuku na svim nivoima izborne administracije. Takva obuka treba da bude dostupna i članovima komisija koje imenuju političke stranke”.

³⁶ [Strategije Vlade za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom](#) za period od 2020. do 2024. godine postavlja ciljeve da se do kraja 2024. godine poveća broj pristupačnih biračkih mesta za 50 odsto i promovise aktivno učešće osoba sa invaliditetom u javnom i političkom životu kroz uklanjanje prepreka političkom učešću, prilagođavanje izbornog i predizbornog materijala i obezbeđivanje tajnosti glasanja za osobe sa oštećenim vidom.

³⁷ Videti član 12 i član 29 [Konvencije UN o pravima osoba s invaliditetom](#) (CPRD) iz 2006. godine. Stav 9.4 [saopštenja](#) Komiteta CRPD br. 4/2011 iz 2013. godine kaže da „isključivanje prava glasa na osnovu učenog ili stvarnog psihosocijalnog ili intelektualnog invaliditeta, uključujući ograničenje na osnovu individualizovane procene, predstavlja diskriminaciju na osnovu invalidnosti, u okviru člana 2. Konvencije”.

Zakonodavstvo treba dalje uskladiti sa ciljevima Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom uklaňanjem svih preostalih ograničenja glasačkih prava na osnovu intelektualnog ili psihosocijalnog invaliditeta.

Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave (MDULS) nadležno je za održavanje Jedinstvenog biračkog spiska (JBS), stalne elektronske baze podataka zasnovane na podacima iz registra matičnih knjiga. Iako novi izborni zakon više ne propisuje adresu stalnog prebivališta kao preduslov za izbornu pravo, ZJBS zadržava uslov adrese stalnog prebivališta za uključivanje u JBS. MDULS je obavestio MPI KDILJP-a da se birači čija je adresa stalnog prebivališta uklonjena iz registra matičnih knjiga automatski brišu iz JBS.³⁸ Ova procedura, kako je saopšteno iz MDULS, prvenstveno je pogodila neke birače koji žive u inostranstvu i one čije je adrese MUP odjavio.³⁹ U nekim slučajevima, ovo može dovesti do neopravdanog oduzimanja prava biračima, što je u suprotnosti sa međunarodnim standardima.⁴⁰

Da bi se garantovalo opšte pravo glasa i sprečilo neopravdano oduzimanje prava glasa ili nejednak tretman birača, treba razmotriti uvođenje objektivnih, razumnih i nediskriminatornih procedura za upis građana bez stalnog prebivališta u biračke spiskove i mogućnosti da ti građani ostvare svoja biračka prava.

Birači su imali mogućnost da provere ispravnost svojih ličnih podataka, u prostorijama lokalne uprave ili putem interneta i da podnesu zahtev za ispravke u periodu od 16. februara do 30. marta. Od 18. marta konačni birački spiskovi su bili dostupni putem interneta, po prvi put tokom nacionalnih izbora.⁴¹ Iako je ovo doprinelo transparentnosti biračkih spiskova, novouvedena mogućnost za zainteresovane strane da provere biračke spiskove nije saopštena javnosti, što je umanjilo njen uticaj. Ukupan broj registrovanih birača po opštini objavljuje se kvartalno od oktobra 2021. godine. Mnogi sagovornici MPI KDILJP-a koji dolaze iz civilnog društva i opozicije istakli su da stranke i kandidati ne mogu pravovremeno da pristupe biračkom spisku u celini pre dana izbora, propuštajući priliku za dalju transparentnost procesa.

Birači su imali pravo da do 12. marta zahtevaju upis u birački spisak prema mestu privremenog boravka, kao i upis za glasanje u inostranstvu, putem zahteva podnetih lokalnim upravama ili diplomatskim predstavništvima. Posebni birački spiskovi sastavljani su za birače pripadnike vojske, i birače u zatvorima i pritvorima.⁴² Birači su lokalnoj izornoj komisiji (LIK) ili biračkom odboru mogli bez obrazloženja da podnesu zahtev za glasanje kod kuće zbog bolesti, starosti ili invaliditeta,

³⁸ Interno raseljena lica su registrovana na osnovu njihove adrese privremenog boravka. Osobe bez stalne adrese, kao što su beskućnici ili oni koji žive u neformalnim naseljima, prijavljuju se u centrima za socijalni rad. Neki sagovornici MPI KDILJP-a zaključili su da se ova praksa ne primenjuje isto za sve.

³⁹ Zakon o prebivalištu i boravištu građana obavezuje državljane Srbije koji žive u inostranstvu da odjave prebivalište u Srbiji; međutim, prema MUP-u, većina tih građana to ne čini. Zakonom je utvrđeno da MUP može da odjavi adresu kada utvrdi da prijavljeno lice nema stalno prebivalište. Iako zakon nalaže MUP-u da usvoji detaljne procedure za ovu svrhu, Ministarstvo je obavestilo MPI KDILJP-a da takvo uputstvo nije usvojeno pre ovih izbora. Neki od predstavnika albanske nacionalne manjine izrazili su zabrinutost MPI KDILJP-a da je u poslednjoj deceniji deceniji "pasiviziran" neproporcionalan broj adresa prebivališta građana koji *de facto* borave na jugu Srbije. Ministarstvo ni u jednom trenutku nije javno odgovorilo na te navode, međutim, obavestilo je MPI KDILJP-a da je od 2020. do 2022. godine objavljeno ukupno 4.550 adresa, a najviše u opštinama Niš (596), Jagodina (232), Valjevo (230), Stara Pazova (216), Vranje (211), Grocka (192), Čačak (181), Bujanovac (176) i Bečej (163).

⁴⁰ Član 4 [Opšteg komentara 25 o Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima](#) (ICCPR) iz 1996. kaže da se „ostvarivanje [izbornih] prava od strane građana ne može suspendovati ili isključiti osim na osnovama koje su utvrđene zakonom i koje su objektivne i razumne”.

⁴¹ Zakon nalaže MDULS-u da odredi način objavljivanja biračkih spiskova nakon raspisivanja izbora. Pre 18. marta, birači su mogli da provere biračke spiskove za sva biračka mesta na kojima se glasalo na referendumu 16. januara.

⁴² Prema RIK-u, 7.874 birača registrovano je za glasanje prema mestu privremenog boravka i 39.777 za glasanje u inostranstvu, 8.137 birača u zatvorima i pritvorima upisano je na posebne biračke spiskove.

do 11 časova na dan izbora.⁴³ RIK je 1. aprila objavio konačan broj upisanih birača od 6.502.307, što je oko 1,25 odsto manje nego na parlamentarnim izborima 2020. godine.

Većina sagovornika MPI KDILJP-a nije izrazila zabrinutost oko inkluzivnosti biračkih spiskova ili pristupa birača ličnim dokumentima. Međutim, višestruki izveštaji o slanju poziva biračima na pogrešne adrese nedelju dana pre izbora, pojačali su mnoge zabrinutosti i negativnu percepciju o nedostatku tačnosti JBS i registra matičnih knjiga, posebno u vezi sa upisima preminulih osoba i birača koji žive u inostranstvu.⁴⁴

Vlada je 18. novembra 2021. osnovala međustranačku Radnu grupu za eksternu kontrolu JBS. Za razliku od dotadašnje prakse, predstavnici civilnog društva nisu bili pozvani da učestvuje u radnoj grupi. Neki članovi grupe obavestili su MPI KDILJP-a da ograničen mandat ove grupe ne pruža jasan cilj, vremenski rok i uslove za efektivnu kontrolu. Pored toga, prema MDULS-u, radna grupa nije mogla da pristupi podacima birača zbog propisa o privatnosti podataka. Neki predstavnici opozicije povukli su se iz radne grupe 24. marta, navodeći njen ograničen mandat i resurse.

Da bi odgovorili na zabrinutost oko tačnosti izvoda iz biračkog spiska i povećali poverenje javnosti, državni organi, što pre je moguće, treba da omoguće sprovođenje potpune revizije Jedinственog biračkog spiska i registra matičnih knjiga, uz učešće relevantnih aktera, uključujući političke stranke i predstavnike civilnog društva.

Prema zakonu, birači su mogli da podnesu zahtev svojim LIK-ovima da provere da li su njihovi unosi u birački spisak obeleženi i potpisani. Zakon ne propisuje rok za podnošenje takvih zahteva i predviđa da LIK-ovi odgovaraju u roku od 30 dana, po isteku roka za prigovore na nepravilnosti na dan izbora.

VII. PODNOŠENJE I PROGLAŠENJE IZBORNIH LISTA

Svi državljani koji imaju pravo glasa mogu da se kandiduju za predsednika republike ili narodnog poslanika, bez ikakvih dodatnih kriterijuma. Predsedničke kandidate i liste kandidata za poslanike mogu predložiti političke stranke, koalicije stranaka i grupe od najmanje deset birača. Zahtevi za registraciju predsedničkih kandidata i lista kandidata za poslanike podnose se RIK-u i moraju biti predati sa 10.000 potpisa podrške birača (5.000 za liste koje predstavljaju nacionalne manjine).⁴⁵ Suprotno međunarodnoj dobroj praksi i prethodnim preporukama KDILJP-a, birač može potpisati podršku samo jednom predsedničkom kandidatu i jednoj listi kandidata za poslanike.⁴⁶

⁴³ Izborni zakon zahteva od LIK-ova da objavljuju podatke o zahtevima birača glasanje kod kuće pre dana izbora, ali ne i da prikupljaju dalje podatke od biračkih odbora na dan izbora. Do objavljivanja konačnih izbornih rezultata 5. jula, RIK nije sakupio niti objavio sumirane podatke o glasanju kod kuće za celu zemlju (nema zakonsku obavezu da to uradi).

⁴⁴ U Nišu i Zrenjaninu posmatrači KDILJP-a su imali uvid u nekoliko poziva za glasanje koji su stigli na adrese gde ti birači nemaju prebivalište, na osnovu navoda onih građana koji zapravo na tim adresama imaju registrovano prebivalište. Nedelju dana pre izbornog dana, nekoliko medija objavilo je izveštaje o navodno značajnom broju poziva za glasanje upućenih preminulim licima. MDULS je priznao MPI KDILJP-a izazove da se postigne potpuna tačnost, s obzirom da podaci o državljanima Srbije koji žive u inostranstvu često nisu dostupni srpskim vlastima.

⁴⁵ Stranke koje su učestvovala i na predsedničkim i na vanrednim parlamentarnim izborima morale su zasebno prikupljati potpise za obe vrste izbora.

⁴⁶ Smernice [KDILJP-a i Venecijanske komisije iz 2020.godine o regulaciji političkih stranaka](#), u stavu 96 preporučuju da je „potrebno izostaviti zahtev da građanin/ka mogu da pruže potpis podrške samo jednoj stranci, jer bi takva uredba uticala na njegovo/njeno pravo na slobodu udruživanja i lako bi mogla diskvalifikovati stranke”.

Da bi se dalje promovisao pluralizam u izbornom procesu i sloboda udruživanja, moglo bi se razmotriti uklanjanje ograničenja za potpisivanje podrške više od jednog predsedničkog kandidata i jedne liste kandidata za narodne poslanike.

Period prikupljanja potpisa i podnošenja lista kandidata započeo je raspisivanjem odgovarajućih izbora, a završio se 13.marta. U skladu sa zakonskim izmenama iz februara 2022. godine, rok za podnošenje lista kandidata skraćen je za 5 dana. Iako je ova promena smanjila vreme potrebno za prikupljanje potpisa, posebno u slučaju predsedničkih izbora, nije stvorila značajne probleme u prikupljanju dovoljnog broja potpisa. Podnosioci lista predsedničkih kandidata i lista za narodne poslanike imali su 48 sati da otklone nedostatke utvrđene u dokumentima za registraciju.⁴⁷ Nakon zakonskih izmena iz februara 2022. godine, izborni zakon izričito zabranjuje povlačenje ili zamenu pojedinačnih kandidata nakon podnošenja liste narodnih poslanika.

Zakonom propisanu overu potpisa mogli su da vrše javni beležnici, opštinske uprave i sudovi.⁴⁸ Međutim, mnogi sagovornici MPI KDILJP-a istakli su ograničen pristup ovim službama, ističući da su javni beležnici bili dostupni da, pre svih, overe potpise kandidatima vladajuće stranke, a tek onda svim ostalim kandidatima.⁴⁹ U skladu sa novim odredbama izbornog zakona, RIK je objavio broj predatih potpisa podrške za svakog kandidata, razvrstanih po službama koje su overile potpise.

Sveukupno gledano, proces podnošenja lista za kandidate je bio inkluzivan. RIK je proglasio 8 predsedničkih kandidata i 19 izbornih lista za poslanike. Četiri zahteva za podnošenje predloga lista, sa statusom liste nacionalne manjine, RIK je odbio jer nisu priložili potreban broj potpisa podrške. Na rešenje RIK-a o odbijanju koalicije „Ruski manjinski savez” (RMS), uložena je žalba i to rešenje je poništio Upravni sud, kao viša žalbena instanca.⁵⁰

Nakon registracije RMS-a i zatvaranja procesa podnošenja lista za kandidate, RIK je dodatno izrazio zabrinutost zbog nekih potpisa podrške koje je predala koalicija; naknadno je nadležni organ za sertifikaciju potpisa negirao njihovu autentičnost.⁵¹ S obzirom na nedostatak dostupnih pravnih lekova za pokretanje poništenja proglašenja koalicije nakon odluke Upravnog suda o njenom proglašenju, ona je ostala u mogućnosti da učestvuje na izborima.

Moglo bi se razmotriti da se zakonom naloži organima za sertifikaciju da njihove usluge budu na raspolaganju svim učesnicima pod nediskriminatornim uslovima. Izborne vlasti treba da obezbede odgovornost za sva krivična dela ili druge zloupotrebe do kojih je došlo tokom procesa podnošenja i proglašenja kandidata.

⁴⁷ Prema RIK-u, većina ispravki manjih nedostataka urađena je na licu mesta, po podnošenju dokumentacije za nominaciju, bez zvaničnog zaključka RIK-a. U roku određenom za ispravke, predlagači su mogli da dostave dodatne potpise podrške u slučaju da nedostaju, ali samo ako su prikupljeni u roku za registraciju. Dva predlagača predsedničkih kandidata i sedam podnosilaca izbornih lista za poslanike morali su da obezbede dodatne potpise da bi prešli cenzus.

⁴⁸ Taksa od 30 dinara (oko 0,26 evra) po overenoj propratnoj izjavi, smanjena je za 20 dinara (0,20 evra) u odnosu na parlamentarne izbore 2020. godine. Neke manje političke stranke smatrale su da je naknada visoka, s obzirom na njihova ograničena sredstva.

⁴⁹ Ove tvrdnje su MPI KDILJP-a navele neke političke stranke u Kragujevcu, Kraljevu, Novom Sadu, Somboru, Šapcu i Zrenjaninu.

⁵⁰ RIK je tvrdio da većina kandidata RMS nije upisana u poseban birački spisak koji se koristi za izbore za savete nacionalnih manjina. Dva podnosioca izbornih lista, Ruska partija i RMS, osporila su rešenje o odbijanju njihovih kandidatura. RIK je odbio oba prigovora, jedan 18. a drugi 19. marta. RMS se žalila Upravnom sudu, koji je 21. marta presudio u korist podnosioca žalbe, navodeći da ne postoji pravni osnov da RIK uskrati status nacionalne manjine na osnovu provere upisa u poseban birački spisak.

⁵¹ RIK je zatražio od opštinske uprave Novog Beograda da potvrdi legalnost 490 potpisa podrške RMS-u. Predsednik RIK-a je 30. marta predstavio zvaničan odgovor iz opštine Novi Beograd kojim se negira autentičnost overenih potpisa podrške, ali je takođe naveo da RIK ne može preduzeti dalje pravne korake. Odgovarajući organi vlasti MPI KDILJP-a nisu obavestili ni o kakvim daljim koracima preduzetim da se istraže ili krivično gone oni koji su odgovorni za moguće falsifikovanje potpisa podrške.

Zakon nalaže rodnu kvotu od 40 procenata na listama za parlamentarne izbore i propisuje da dva od svakih pet uzastopnih kandidata na izbornoj listi moraju pripadati manje zastupljenom polu; sve izborne liste ispunile su ovaj zakonski uslov. Tri od 8 predsedničkih kandidata bile su žene; 2.912 kandidata za poslanike koje je predložilo 7 političkih stranaka, 10 koalicija i 2 grupe birača registrovano je za učešće na vanrednim parlamentarnim izborima; 1.229 (42 procenta) kandidata su bile žene. Žene su bile na čelu četiri izborne liste (22 procenta).

VIII. IZBORNA KAMPANJA

Izborne kampanje zvanično su počele raspisivanjem izbora, i završile su se 31. marta u ponoć. Međutim, mnogi kandidati su ranije započeli kampanju, što nije zakonom zabranjeno. Iako su osnovne slobode u kampanji bile široko poštovane, postojali su izazovi kojima su ograničavane mogućnosti birača da donesu informisan izbor, bez dodatnog pritiska i podstreka. Pritisak na birače da podrže aktuelnu i vladajuću koaliciju i zloupotreba administrativnih resursa od državnih i opštinskih aktera pre izbora, učinili su granicu između države i stranke nejasnom, suprotno obavezama OEBS-a i međunarodnoj dobroj praksi.⁵² Mnogi sagovornici MPI KDILJP-a naveli su pojavu koju su opisali kao prekomerna budžetska izdvajanja različitim kategorijama glasača pre izbora.⁵³ MPI KDILJP-a dobila je verodostojne izveštaje o podeli poklon paketa biračima u zamenu za podršku stranci.⁵⁴

Uprkos nekim postojećim propisima, zakonodavstvo ne pruža dovoljne garancije protiv zloupotrebe administrativnih resursa ili službenog položaja. Zakon dozvoljava većini javnih zvaničnika da učestvuju u javnim aktivnostima, uključujući i kampanju, osim ako je to u suprotnosti sa njihovim javnim dužnostima. Tokom kampanje, aktuelni predsednik ili predstavnici Vlade koji su, takođe, bili i kandidati, najavili su, pokrenuli ili svečano otvorili veliki broj javnih infrastrukturnih projekata.⁵⁵ Kandidati ponekad nisu uspevali da razdvoje svoje zvanične funkcije od učestvovanja u kampanjama političkih stranaka, i na taj način pripisujući postignuća Vlade koaliciji koja je bila na vlasti. Korišćenje administrativnih resursa dalo je vladajućoj koaliciji značajnu prednost u položaju zahvaljujući širokoj medijskoj pokrivenosti (videti pod Mediji).

Vlasti treba da preduzmu mere za sprečavanje zloupotrebe službenog položaja i javnih resursa. Zakon bi trebalo da obezbedi jasno razdvajanje između zvaničnih funkcija i predizbornih aktivnosti

⁵² Stav 5.4 [Kopenhagenskog dokumenta OEBS-a](#) iz 1990. godine predviđa „jasno razdvajanje između države i političkih partija“. Smernica 4.2 Venecijanske komisije i [Zajedničke smernice KDILJP za sprečavanje i reagovanje na zloupotrebu administrativnih resursa tokom izbornih procesa](#) zahtevaju da pravni okvir „obezbedi jasnu granicu između obavljanja politički osetljivih javnih funkcija, naročito upravljačkih i kandidatura“.

⁵³ Na primer, stambene subvencije za majke sa novorođenčadi od 1. januara 2022. dodeljene su [odlukom](#) Vlade iz decembra 2021. godine; isplate korisnicima socijalne pomoći bile su predviđene [odlukom](#) Vlade iz januara 2022. godine; novčane isplate su podeljene mladima u skladu sa [zakonom](#) iz 2022. godine o vanrednoj novčanoj pomoći za ublažavanje posledica pandemije bolesti COVID-19; [odlukom](#) Vlade iz januara 2022. pokrenuta je paušalna isplata od 2.500 evra za roditelje novorođenčadi.

⁵⁴ MPI KDILJP-a dobili su izveštaje od birača o podeli poklon paketa u Nišu i Mladenovcu. Pored toga, MPI KDILJP-a je osmotrila da je nekoliko lokalnih ogranaka SNS-a, uključujući Beograd i AP Vojvodinu, na Fejsbuku objavilo sadržaje o distribuciji hrane, goriva i opreme za domaćinstvo građanima, nabavljenih od članova SNS ili volontera, a dostavljenih od predstavnika SNS-a koji su nosili odeću sa stranačkim bojama i obeležjima. Mediji su izvestili o nekoliko slučajeva paketa hrane koji su imali obeležja SNS-a, a bili su podeljeni preko centara za socijalni rad.

⁵⁵ Prema medijskom monitoringu MPI KDILJP-a, Vučić je u periodu od 27. februara do 23. marta pokrenuo ili otvorio 13 infrastrukturnih projekata širom zemlje, uključujući nove fabrike u Kragujevcu, Valjevu i Adaševcima, otvaranje pruge Beograd–Novi Sad i Instituta za kardiovaskularne bolesti u Beogradu. MPI KDILJP-a praćenjem kampanje na društvenim mrežama identifikovala je 44 objave na Tviteru i Fejsbuku o otvaranju objekata i drugih projekata poslaničkih kandidata SDPS, SPS, SVM i SPP u svojstvu javnih funkcionera u periodu od 28. februara do 1. aprila.

nosilaca funkcije. Nadležni državni organi treba da proaktivno sankcionišu kršenja i da ih rešavaju kroz proporcionalne i destimulativne sankcije.

Kampanja je bila skromna u većini okruga, osim u Beogradu, i fokusirana na pojedinačne kandidate, a ne na političke programe.⁵⁶ Izborni učesnici zasnivali su kampanju na javnim okupljanjima, kampanji od vrata do vrata, distribuciji flajera, postera ili bilborda i kampanji putem interneta. Samo SNS i SPS su organizovali mitinge velikih razmera. Programi kampanja bili su usmereni na ekonomiju, poljoprivredu, strane investicije, troškove života i status Kosova. Rat koji je izazvan invazijom Ruske Federacije na Ukrajinu je u velikoj meri ostavio kampanju u drugom planu naročito na početku, i preusmerio javni diskurs na evropsku bezbednost i posledice rata na Srbiju. Period kampanje bio je miran, sa izuzetkom izolovanih incidenata nasilja i govora mržnje.⁵⁷ Pandemija COVID-19 nije negativno uticala na vođenje kampanja.⁵⁸

Žene su aktivno učestvovala kao kandidatkinje; međutim, stranački programi i poruke kampanja retko su se bavili pitanjima rodne ravnopravnosti.⁵⁹ Primetno je da je približno 74 procenata prostora u kojima su se održavale kampanje bilo pristupačno za osobe sa invaliditetom. Nijedan predsednički kandidat ili kandidat za narodnog poslanika nije se bavio poboljšanjima uslova za osobe sa invaliditetom u okviru svog programa.

MPI KDILJP-a dobila je veliki broj uverljivih izveštaja o pritiscima na birače da podrže vladajuću koaliciju. Nekoliko predstavnika opozicionih stranaka, organizacija civilnog društva i birača naveli su MPI KDILJP-a da su radnici u opštinama i javnim preduzećima bili primorani da glasaju i mobilišu nove birače za vladajuću koaliciju, da prisustvuju skupovima ili postavljaju komentare podrške koaliciji na društvenim mrežama.⁶⁰ Neki predstavnici opozicije su naveli MPI KDILJP-a da su imali ograničen pristup mestima za održavanje kampanje.⁶¹ Iako zakon predviđa korišćenje javnih prostorija pod jednakim uslovima, njihova dodela nije uvek bila transparentna.⁶² Dok su birači generalno mogli slobodno da dobiju informacije o svim izbornim učesnicima, neki predstavnici opozicije su obavestili MPI KDILJP-a da su se njihove pristalice plašile da prisustvuju događajima

⁵⁶ U Beogradu, u vezi sa lokalnim izborima, opozicione stranke i koalicije su imale veću vidljivost nego u drugim opštinama, a kampanju su promovisale aktivno na stranačkim štandovima i sastancima koje su držali uživo.

⁵⁷ U Kuli je 25. februara navodno napadnut kandidat koalicije „Moramo” tokom prikupljanja potpisa; 19. marta aktivistu koalicije „Moramo” napalo je nekoliko pristalica SNS-a, kada je u Bečeju pokušavao da snimi SNS kako deli poklon pakete građanima; U Boleču 27. marta, došlo je do sučeljavanja aktivista SNS i SSP. Lider Stranke demokratske akcije Sandžaka (SDA), 28. marta upotrebio je pogrdan izraz za LGBT osobe.

⁵⁸ Većina zdravstvenih mera u vezi sa pandemijom izazvanom virusom COVID-19, uključujući ograničenja javnih okupljanja, ukinuta je 12. marta.

⁵⁹ MPI KDILJP-a pratila je ukupno 48 predizbornih događaja koje su organizovale 33 političke stranke. Oko 32 procenta učesnika kampanje i oko 30 procenata govornika na mitinzima bile su žene. Ujedinjeni za pobjedu Srbije, koalicija Moramo i SPS su se u svojim predizbornim događajima bavili pitanjima jednakih plata, pristupa žena zapošljavanju i nasiljem u porodici.

⁶⁰ MPI KDILJP-a je dobijala uverljive izveštaje od zaposlenih u javnim preduzećima koji su bili pod pritiskom da učestvuju u kampanji vladajuće stranke i da mobilišu birače, uključujući birače iz Beograda, Čačka, Grocke, Niša, Novog Pazara, Novog Sada, Šapca, Subotice, Užica, Žitorađa i Zrenjanina. Mnogi sagovornici MPI KDILJP-a istakli su osobe angažovane na određeno vreme kao posebno ranjivu kategoriju, koje su smatrale da njihovo produžavanje ugovora na poslu zavisi od pružanja podrške vladajućoj stranci na okupljanjima, kao i da su zaposleni u preduzećima koje imaju ugovor sa državom, korisnici socijalnih davanja i subvencija bili izloženi sličnom pritisku. Prema podacima dugoročnih posmatrača MPI KDILJP-a, 26. marta u Užicu, učesnicima mitinga SNS nije bilo dozvoljeno da napuste prostorije tokom govora predsednika.

⁶¹ Predstavnici UZPS i Moramo obavestili su MPI KDILJP-a da im je u poslednjem trenutku uskraćeno korišćenje javnih i privatnih prostora u Beogradu, Boru, Kikindi, Pančevu, Vranju i Zaječaru.

⁶² Moramo, UZPS i Dveri obavestili su MPI KDILJP-a da u nekim lokalnim zajednicama nisu imali pristup prostorijama u javnim i opštinskim zgradama zarad promocije kampanje i da nisu obavesteni o raspoloživim vremenskim terminima.

za promociju kampanje ili da budu viđeni kako uzimaju njihove letke.⁶³ Široko rasprostranjene tvrdnje o pritisku i zastrašivanju birača izazvale su zabrinutost u pogledu sposobnosti birača da glasaju bez posledica, suprotno obavezama OEBS-a i međunarodnoj dobroj praksi.⁶⁴

Vlasti bi trebalo da uspostave i sprovode efikasne zakonske i institucionalne mehanizme nadzora kojima bi se sprečilo zastrašivanje i pritisak na birače, uključujući i zaposlene u javnim i državnim institucijama i preduzećima.

Kampanja na društvenim mrežama je bila upečatljiva. Najpopularnije društvene mreže među kandidatima bile su Fejsbuk i Tviter.⁶⁵ Opozicija je uveliko koristila digitalnu kampanju da nadoknadi svoj ograničen pristup medijima i oskudna finansijska sredstva.⁶⁶ Predstavnici vladajuće koalicije često su kao javni funkcioneri objavljivali poruke o otvaranju infrastrukturnih projekata i drugim dostignućima.⁶⁷ Nalozi povezani sa vladajućom strankom i nekim predstavnicima opozicije imali su značajnu interakciju sa biračima.⁶⁸ Ton kampanje koja je posmatrana na internetu je uglavnom bio neutralan ili pozitivan. Sadržaj je u velikoj meri preslikavao sadržaj ličnih kampanja kandidata. Prema zakonu, odredbe o izbornoj tišini primenjuju se na registrovana onlajn izdanja medija, ali ne i na društvene mreže; na dan izbora, opozicioni kandidati su uveliko koristili svoje naloge na društvenim mrežama da podele informacije o navodnim nepravilnostima, kao što su napadi i uznemiravanje članova BO koje su predložile njihove stranke. Neki sagovornici MPI KDILJP-a iz civilnog društva i medija izneli su verodostojne navode o organizovanim grupama koje deluju na društvenim mrežama, aktivnim u promovisanju politike vladajuće stranke i diskreditovanju opozicije, uključujući i širenje dezinformacija.⁶⁹

IX. FINANSIRANJE KAMPANJE

Finansiranje kampanje regulisano je Zakonom o finansiranju političkih aktivnosti (ZFPA) iz 2022. godine, Zakonom o sprečavanju korupcije iz 2019. godine (koji je poslednji put izmenjen 2022. godine) i dopunjenim propisima Agencije za sprečavanje korupcije (ASK). Nedavnim izmenama i dopunama zakonskog okvira za finansiranje političkih stranaka i kampanja usvojene su neke prethodne preporuke KDILJP-a, uključujući smanjenje visine dozvoljenih donacija, zakonski zahtev

⁶³ MPI KDILJP-aje takođe dobijala uverljive izveštaje da su građani iz Bora, Novog Pazara, Šapca, Smedereva, Zrenjanina i Vladimira imali bojazan od daljeg zastrašivanja nakon što su posećivali kancelarije opozicionih stranaka ili prisustvovali događajima u okviru kampanja opozicije, na kojima su bili fotografisani ili snimani. Član 19 [Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima](#) (ICCPR) iz 1966. kaže da „svako ima pravo na slobodu izražavanja, ovo pravo uključuje slobodu traženja, primanja i prenošenja informacija i ideja svih vrsta”.

⁶⁴ Stav 7.7 [Kopenhagenskog dokumenta OEBS-a iz 1990.](#) zahteva od država učesnica da „obezbede da zakon i javna politika funkcionišu kako bi omogućili da se politička kampanja vodi u fer i slobodnoj atmosferi u kojoj ni administrativna akcija, nasilje ili zastrašivanje ne sprečavaju [...] kandidate da slobodno predstavljaju svoje stavove”. Videti takođe i smernicu I.3.1 [Kodeksa dobre prakse](#) Venecijanske komisije, koja zahteva od državnih organa „dužnost da budu neutralni“ i da sankcionišu kršenja prava birača da ispolje mišljenje.

⁶⁵ Tokom perioda zvanične kampanje, od 28.februara do 5.aprila, MPI KDILJP-a pratila je aktivnosti putem interneta 8 predsedničkih i 8 lidera i kandidata za narodne poslanike kao i 38 političkih stranaka i koalicija na njihovim zvaničnim nalogima na Fejsbuku i Tviteru.

⁶⁶ Aktivnosti na društvenim mrežama kandidata su varirale; lideri koalicije *Moramo delli* su veliki broj objava dnevno (do deset), dok je SNS delila samo jednu ili dve, pri čemu je prosek po stranačkom nalogu bio dva do pet objava. Najviše sviđanja i pregleda imale su objave kandidata SNS.

⁶⁷ Na nalogima SDPS-a i SNS-a najčešće su se nalazili postovi o kandidatima koji su kao javni funkcioneri otvarali infrastrukturne i druge projekte.

⁶⁸ Od svih lidera političkih stranaka najviše pratilaca na svom Tviter nalogu imao je Vučić (380.000), dok je na drugom mestu bio Vuk Jeremić, predsednik Narodne stranke (NS) sa 196.000, a sledili su ih dvoje lidera Stranke slobode i pravde (SSP), Dragan Đilas i Marinika Tepić (147.000, odnosno 124.000).

⁶⁹ Pogledajte i studiju Evropskog parlamenta iz 2021.godine o [Mapiranju lažnih vesti i dezinformacija na Zapadnom Balkanu](#).

za uvođenje privremenog izveštavanja o donacijama i troškovima izbornih učesnika kao i utvrđivanje gornje granice članarina i pozajmica političkih stranaka. Ipak, neke dugogodišnje preporuke KDILJP-a i Grupe država Saveta Evrope za borbu protiv korupcije (GRECO) ostaju nerešene, uključujući one koje se odnose na odsustvo ograničenja troškova kampanje, pravila o kampanji koju sprovode treće strane, nedostatak efikasnosti nadzornog mehanizma i sistem destimulativnih sankcija.

Pored toga, zakonski okvir sadrži praznine i dvosmislene formulacije koje dozvoljavaju zaobilaženje zakona i diskrecionu primenu. Naročito, nedostatak regulacije kampanja koje sprovode treće strane mogao bi se iskoristiti da se izbegne odgovornost i pravila za objavljivanje donacija i rashoda. Široka diskrecona ovlašćenja Agencije za sprečavanje korupcije (ASK) i njenog direktora, kao i neregulisani obim poreske kontrole, mogu ugroziti pravnu sigurnost i jednoobraznu primenu.⁷⁰ Odsustvo sankcija za netačno izveštavanje i nedostatak ubrzanih rokova za postupanje po predstavkama u vezi sa korupcijom ograničavaju efikasnost nadzora, što je u suprotnosti sa dobrom međunarodnom praksom.⁷¹ Krivični zakon ne sadrži odredbe neophodne za sprovođenje krivičnih odredbi ZFPA. Zakon ne uspostavlja dovoljne garancije protiv zloupotrebe budžetskih sredstava u kampanjama.

Da bi se obezbedilo poštovanje načela pravne sigurnosti i odgovornost za finansiranje kampanje, potrebno je dalje revidirati zakonodavstvo kako bi se otklonili nedostaci i primenile prethodne preporuke KDILJP-a i GRECO-a, uključujući eksplicitnu regulaciju kampanje koju sprovode treće strane i odredbe o efikasnim, proporcionalnim i destimulativnim sankcijama za kršenja i neadekvatno izveštavanje. Da bi se omogućila efikasna primena, Krivični zakon treba uskladiti sa Zakonom o finansiranju političkih aktivnosti.

A. PRIHODI I TROŠKOVI

Politički subjekti zastupljeni u Narodnoj skupštini, srazmerno njihovim rezultatima sa poslednjih parlamentarnih izbora, dobijaju godišnja javna sredstva koja se mogu potrošiti i za kampanju. U 2022. godini ukupno javno finansiranje iznosilo je 1,4 milijardi dinara (oko 12 miliona evra). Nakon bojkota parlamentarnih izbora 2020. godine, većina opozicionih stranaka nije mogla koristiti sredstva javnog finansiranja, što je rezultiralo znatnim razlikama između budžeta za kampanju kandidata.⁷²

Za izborne kampanje izdvajaju se i javna sredstva, koja su za ove izbore iznosila ukupno 1,8 milijardi dinara (15,7 miliona evra).⁷³ Sredstva se isplaćuju u dve uplate, jednu u toku kampanje i jednu nakon objavljivanja konačnih rezultata. Međutim, prva isplata je izvršena tek po završetku registracije kandidata, ograničavajući mogućnost korišćenja javnih sredstava za kampanju na samo nedelju dana

⁷⁰ U zakonu nedostaju jasne i sveobuhvatne odredbe koje se odnose na predmet i obim finansijske kontrole. ASK ima u planu i tek treba da razvije metodologiju u ovom pogledu.

⁷¹ Stav 224 [Smernica KDILJP-a i Venecijanske komisije](#) iz 2020. godine o regulaciji političkih stranaka kaže da „sankcije treba primieniti na političke stranke za koje se utvrdi da krše relevantne zakone. Sankcije u svakom trenutku moraju biti objektivne, primenljive, delotvorne i proporcionalne njihovoj specifičnoj svrsi”. Član 16 [Preporuke Komiteta ministara Saveta Evrope Rec \(2003\) 4 o zajedničkim pravilima protiv korupcije u finansiranju političkih stranaka i izbornih kampanja](#) propisuje da „države treba da zahtevaju da kršenje pravila u vezi sa finansiranjem političkih stranaka i izbornih kampanja podleže delotvornim, srazmernim i destimulativnim sankcijama.”

⁷² Prema privremenim izveštajima koje su predlagači kandidata podneli ASK, sredstva za kampanju većine predsedničkih kandidata iznosila su od 20.000 do 60.000 evra, dok je koalicija koja podržava aktuelnog predsednika prebacila milion evra u njegov fond za kampanju.

⁷³ Politički subjekti koji su predlagali predsedničke kandidate dobili su po 46,1 milion dinara (390.000 evra), a za predlaganje poslaničke liste po 20,5 miliona dinara (173.000 evra). Ova sredstva su stavljena na raspolaganje nakon depozita izborne obveznice jednake dodeljenim sredstvima. Učesnici gube garanciju ako ne vrate nepotrošena sredstva ili u potpunosti ne refundiraju javna sredstva u slučaju da ne dostignu prag od jednog procenta.

za većinu izbornih učesnika. Druga isplata se raspoređuje na osnovu izbornih rezultata.⁷⁴ Međutim, zakon ne uslovljava drugu isplatu zakonitim finansiranjem kampanja i ne propisuje proveru izveštaja o finansiranju kampanje pre isplate, čime se ne predviđaju mere zaštite od zaobilaženja transparentnosti i odgovornosti, suprotno međunarodnoj dobroj praksi.⁷⁵

Izborni učesnici takođe mogu finansirati svoje političke aktivnosti, uključujući kampanje, iz sopstvenih sredstava, novčanih i nenovčanih donacija i zajmova.⁷⁶ Zabranjene su donacije od anonimnih i stranih donatora, izvođača javnog rada, pojedinih državnih službenika i određenih vrsta subjekata. Međutim, zakon ne predviđa efikasan mehanizam za sprovođenje ovih zabrana, a MPI KDILJP-a je uočila nekoliko slučajeva neprijavljenih novčanih doprinosa od strane subjekata koji vode kampanju u korist vladajuće koalicije⁷⁷; i drugih učesnika.⁷⁸ Zakon propisuje samo objavljivanje donacija iznad jedne prosečne mesečne plate, što otežava transparentnost. Mnogi predstavnici opozicije su obavestili MPI KDILJP-a da su imali ograničene mogućnosti za prikupljanje sredstava, pošto su donatori bili obeshrabreni da podrže njihove kampanje iz straha od posledica, dok je pristup kreditima bio ograničen zbog nepostojanja poslovnih interesa banaka.

Suprotno dugogodišnjoj preporuci KDILJP-a, ne postoji ograničenje troškova kampanja, što je dovelo do znatnih razlika između izbornih učesnika.⁷⁹ Kasna isplata javnih sredstava, ograničenje mogućnosti opozicionih stranaka da prikupe sredstava, u kombinaciji sa odsustvom ograničenja troškova kampanje, umanjili su mogućnost vođenja kampanje pod pravednim i jednakim uslovima i doprineli neravnopravnim uslovima, suprotno međunarodnim primerima dobre prakse.⁸⁰

Da bi se promovisali jednaki uslovi među izbornim učesnicima, trebalo bi razmotriti uvođenje ograničenja troškova kampanje. Zakonske rokove za raspodelu javnih sredstava za izborne kampanje treba prilagoditi da bi kampanje imale smisla. Zakonom treba uvesti mere zaštite od zloupotrebe javnih sredstava namenjenih za kampanju.

B. OBJAVLJIVANJE IZVEŠTAJA I NADZOR

U skladu sa zakonskim promenama iz februara 2022. godine, izborni učesnici morali su da podnesu periodični izveštaj o finansiranju kampanje Agenciji za sprečavanje korupcije (ASK) pet dana pred

⁷⁴ Preostalih 60 procenata sredstava se deli među kandidatima srazmerno broju dobijenih poslaničkih mesta. Pobjednički predsednički kandidat dobija sva preostala sredstva.

⁷⁵ Druga rata sredstava za kampanju isplaćuje se u roku od pet dana od objavljivanja rezultata izbora, dok konačni izveštaj o finansiranju kampanje dospeva tek u roku od 30 dana od objavljivanja rezultata. Stav 279 [Smernica KDILJP-a i Venecijanske komisije iz 2020. godine o uredbi o političkim strankama](#) kaže da bi „nepravilnosti u finansijskom izveštavanju [...] trebale rezultirati gubitkom svih ili dela tih sredstava za stranku.“

⁷⁶ Limiti donacija su smanjeni sa 20 na 10 prosečnih neto mesečnih zarada za fizička lica i sa 200 na 30 zarada za pravna lica; ovi iznosi se dupliraju u godinama kad se izbori održavaju, bez obzira na broj konkursa. U 2022. godini donacije fizičkih i pravnih lica nisu mogle da pređu oko 1,5 miliona dinara (oko 12.700 evra), odnosno 4,5 miliona dinara (oko 38.000 evra).

⁷⁷ Kampanju koju je vodio SNS podržalo je nekoliko poznatih ličnosti, koje su navodno podržavale stranku *pro bono*, ali su poznate kao korisnici vladinih sponzorstava, subvencija, projekata ili nagrada. Videti članove 18 i 19 [Konvencije UN protiv korupcije](#) iz 2004. koji zabranjuju trgovinu uticajem i zloupotrebu funkcija.

⁷⁸ Na ovim izborima, prema nalazima KDILJP posmatračke deset neprofitnih organizacija i jedan sindikat podržali su pet parlamentarnih izbornih lista obezbeđujući im volontere, veb stranice, prostorije i opremu, platforme za prikupljanje sredstava i brendove za potrebe kampanje, a izborni učesnici nisu prijavili njihove donacije kao donacije u robi i uslugama. Objave na društvenim mrežama sponzorisanе od nepoznatih lica, pre svega nezavisnih pojedinaca, podeljene su na internetu u korist određenog broja izbornih učesnika.

⁷⁹ Na osnovu periodičnih izveštaja, koalicija koju predvodi SNS potrošila je na kampanju 93.317.692 dinara (791.000 evra), dok je koalicija predvođena SPS-om potrošila 55.803.290 dinara (472.890 evra). Troškovi kampanja ostalih izbornih učesnika kretali su se od 6 do 14 miliona dinara (50.000 do 118.000 evra). Preliminarni troškovi kampanje aktuelnog predsednika su iznosili 49 miliona dinara (415.000 evra), dok su troškovi ostalih učesnika u proseku iznosili 6 miliona dinara (50.000 evra).

⁸⁰ Stav I.2.3.iii [Kodeksa dobre prakse](#) Venecijanske komisije poziva na jednake mogućnosti u javnom finansiranju stranaka i kampanja.

izbore. Međutim, periodični izveštaji odnosili su se samo na period do 15 dana pre izbora, ostavljajući većinu rashoda neprijavljenim, uključujući i one koji potiču iz javnih sredstava.⁸¹ Primeri izveštaja koje je propisala ASK nisu bili dovoljno detaljni, što je dovelo do nedoslednosti finansijskih informacija koje su prijavili učesnici.⁸² Konačni izveštaji o kampanji dospevaju u roku od 30 dana od objavljivanja izveštaja o rezultatima izbora i, u skladu sa zakonom, ASK će ih objaviti u roku od 7 dana od dana podnošenja.

ASK ima mandat da vrši kontrolu nad političkim finansijama i finansijama kampanje. Proverava periodične i konačne finansijske izveštaje i objavljuje rezultate provere u roku od 120 dana od podnošenja konačnih izveštaja. U nedostatku zakonskih odredbi o ovom pitanju, suština i priroda provere su utvrđeni pravilnikom ASK.⁸³ Iako ASK može pokrenuti dodatnu reviziju, izdati upozorenja i pokrenuti prekršajni ili krivični postupak po službenoj dužnosti ili po predstavkama, što dovodi do finansijskih sankcija, agencija nije efikasno reagovala na većinu navodnih prekršaja.⁸⁴ Pošto Zakonom o sprečavanju korupcije nisu predviđeni skraćeni rokovi za postupanje, neke predstavke organizacija civilnog društva o navodnoj zloupotrebi administrativnih resursa nisu razmotrene pre izbora.⁸⁵ U nekim slučajevima, ASK je donela odluke na osnovu objašnjenja tuženog, i usvojila je neke odbačene predstavke u formi obaveštenja, a ne administrativnih odluka, koja nisu dozvoljavala žalbe, što je u suprotnosti sa obavezama OEBS-a.⁸⁶

Agencija za sprečavanje korupcije po zakonu bi trebalo da proaktivno i blagovremeno identifikuje prekršaje i da na predstavke odgovara donošenjem formalnih odluka, koje podležu sudskoj reviziji. Zakon bi trebalo da propisuje ubrzane rokove za ceo proces rešavanja sporova u vezi sa kršenjem finansiranja kampanje.

ZFPA iz 2022.godine propisuje da donatori sredstava i usluga političkim subjektima mogu biti predmet poreske kontrole od strane Poreske uprave. Bez jasnih zakonskih kriterijuma, izbor donatora

⁸¹ Dalje, troškovi koji su deo potpisanih a nerealizovanih ugovora nisu uključeni u periodične izveštaje.

⁸² Ovo se, između ostalog, odnosi na nedostatak ujednačenosti u izveštajima u pogledu navođenja uplata i izvodača radova, prijavljivanja priloga u robi i uslugama, i procene troškova usluga i promocije od strane volontera, organizacija koje podržavaju izborne učesnike i konstitutivne stranke izbornih koalicija.

⁸³ Agencija za sprečavanje korupcije proverava tačnost izveštaja o kampanji na osnovu dokumenata koje su dostavile političke stranke, banke i ugovarači i na osnovu zaključaka njenih posmatrača raspoređenih tokom izbornog perioda. Zaključci posmatrača nisu javno objavljeni.

⁸⁴ U periodu kampanje, ASK je razmotrila 15 predstavki koje se odnose na zloupotrebu administrativnih resursa i javnih funkcija, a sve su podnete protiv SNS. Protiv ove stranke su izrečene četiri opomene i novčana kazna. ASK je obavestila MPI KDILJP-a da smatra da su mere dovoljne, pošto su dotični postovi i video snimci uklonjeni sa naloga; međutim, nije usvojila nikakve druge mere da spreči slična kršenja. U devet slučajeva kršenje nije utvrđeno, uključujući slučajeve korišćenja opštinskih prostorija, i slučajeve zloupotrebe sajtova državnih institucija i naloga javnih funkcionera na društvenim mrežama, uključujući i naloge nosioca javnih funkcija, za promociju SNS-a. Jedna predstavka u kojoj se navodi da je SNS predstavila jedan opštinski projekat u toku kampanje kao njen, odbačena je kao neosnovana. ASK je 1. aprila izjavila MPI KDILJP-a da je pokrenula pet slučajeva u vezi sa kršenjem finansiranja kampanje na osnovu nalaza posmatrača, ali nije dala nikakve dodatne informacije.

⁸⁵ Od 12 predstavki koje su podneli CRTA i Transparentnost Srbija u vezi sa zloupotrebom administrativnih resursa od strane javnih funkcionera tokom kampanje, ASK nije donela nijednu odluku pre dana izbora. Stav 271 [smernica KDILJP-a i Venecijanske komisije iz o regulaciji političkih stranaka](#) iz 2020.godine kaže da „vremenski okvir za donošenje odluka u vezi sa regulisanjem aktivnosti političkih stranaka ili njihovim formiranjem mora biti jasno naveden u zakonu, a proces u celini mora biti transparentan. Ovo je posebno važno s obzirom na osetljivost i vremenski ograničenu prirodu izbornog procesa.”

⁸⁶ ASK je do 9. aprila odbacila devet predstavki koje su podnele CRTA i Transparentnost Srbija u vezi sa navodnim zloupotrebama administrativnih resursa od strane aktuelnog predsednika i drugih vladinih zvaničnika. Stav 5.10 [OEBS-ovog Kopenhagenskog dokumenta](#) iz 1990. glasi da će „svako imati efikasno sredstvo za obeštećenje protiv administrativnih odluka“, dok stav 5.11 kaže da „administrativne odluke [...] treba da budu u potpunosti opravdane“. Smernica C.iii [Kontrolne liste za vladavinu prava](#) Venecijanske komisije iz 2016. preporučuje pristup sudskoj reviziji kada se „zvaničnicima daju diskreciona ovlašćenja“. Smernica C.iv preporučuje da javni službenici pruže odgovarajuća obrazloženja za svoje odluke, dok bi u slučaju nepružanja takvih obrazloženja postojao osnov za žalbu.

i obim kontrole su u diskreciji ASK i Poreske uprave.⁸⁷ Uredba ne obezbeđuje pravnu sigurnost i ostavlja prostor za diskrecionu i neujednačenu primenu. Mnogi predstavnici opozicije su naveli MPI KDILJP-a da su odredbe o poreskoj kontroli možda obeshrabrile potencijalne donatore da podrže opozicione stranke.

X. MEDIJI

A. MEDIJSKO OKRUŽENJE

Medijsko okruženje odlikuje se velikim brojem medija i rastućim brojem onlajn medija.⁸⁸ Televizija ostaje primarni izvor informacija, a slede je društvene mreže.⁸⁹ Medijska scena je polarizovana, a različitost stavova ograničena uskim dometima medija koji nisu blisko povezani sa vladajućim strankama. Uticajni privatni TV kanali sa nacionalnom frekvencijom podržavaju politike vlade, što utiče na agendu javne diskusije i narušava nadzornu ulogu medija.⁹⁰ Mnogi sagovornici MPI KDILJP-a primetili su da privatno vlasništvo nad lokalnim medijima ne pomaže da se postigne raznovrsnost stavova.⁹¹ Tržište oglašavanja je ograničeno, što doprinosi tome da mediji zavise od javnog sufinansiranja. Većina predstavnika opozicionih stranaka istakla je dugogodišnji nedostatak pristupa nacionalnim privatnim televizijama i javnim servisima na kojima bi mogli da iznesu svoje stavove u periodu između izbora.⁹²

Nadležni državni organi treba da doprinesu jačanju medijskog pluralizma daljim povećanjem transparentnosti vlasništva nad medijima, promovisanjem raznovrsnosti političkih sadržaja u medijima i sistematskim praćenjem poštovanja zakonskih obaveza emitera.

Većina sagovornika MPI KDILJP-a opisala je ubrzano urušavanje slobode izražavanja u poslednjih nekoliko godina.⁹³ Nekoliko novinara ocenilo je da je sve teže ostvariti pristup informacijama od državnih subjekata; vlasti često zanemaruju ili odbijaju zahteve za pristup javnim informacijama, pozivajući se na ograničenja zbog poverljivosti ili privatnosti informacija.⁹⁴

⁸⁷ Zakon ne predviđa nikakve rokove za poresku kontrolu. Dok je ASK saopštila MPI KDILJP-a da je izbor donatora koji podležu poreskoj kontroli u nadležnosti Poreske uprave, prema Poreskoj upravi, izbor donatora utvrđuje ASK, na osnovu provere finansijskih izveštaja. Poreska uprava je obavestila MPI KDILJP-a o planovima da izradi smernice o poreskoj kontroli donatora političkim subjektima.

⁸⁸ Srbija ima oko 2.500 registrovanih medija, uključujući preko 750 pružalaca audio-vizuelnih medijskih usluga.

⁸⁹ Prema istraživanju [javnog mnjenja](#) IPSOS-a iz 2021, televizija se ističe kao najčešće korišćeni izvor informacija, sa 72 procenata anketiranih građana koji je gledaju svakodnevno. Društvene mreže su druge sa 49 procenata, dok 41 procenat gleda i čita onlajn medije.

⁹⁰ Prema [Nielsen Television Audience Measurement](#), RTV Pink, TV Prva, Hemi TV i TV B92, zajedno sa javnim RTS1 i RTS2, imale su u 2021. godini oko 57 procenata udela u gledanosti.

⁹¹ Nova [Strategija sistema javnog informisanja](#) Srbije usvojena je u januaru 2020. godine. Akcioni plan je usvojen u decembru 2020. za rešavanje pitanja transparentnosti vlasničke strukture, finansiranja medijskih sadržaja i oglašavanja iz državnih resursa.

⁹² [Izveštaj](#) Evropske komisije o Srbiji za 2021. ističe da politički i ekonomski uticaj na medije i dalje predstavlja izvor zabrinutosti.

⁹³ Međunarodne organizacije i domaće organizacije civilnog društva koje prate slobodu štampe zabeležile su trend pogoršanja slobode izražavanja u Srbiji.

⁹⁴ Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti je u 2021. godini [primio](#) 5.181 žalbu (broj žalbi uvećan je za 37 procenata u odnosu na 2020. godinu), koje su podneli građani, advokati i civilno društvo, uključujući 337 žalbi novinara i predstavnika medija. Izmenama Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja iz 2021. godine Povereniku su data šira ovlašćenja za podizanje optužnice i pokretanje prekršajnog postupka protiv organa javne vlasti. Pošto su ove odredbe primenjene tek u februaru 2022, njihov uticaj je ostao ograničen za ove izbore. Pogledajte i [izveštaj](#) Evropske komisije o Srbiji za 2021. u kome se ističe da učestalo odbijanje javnih organa da otkriju informacije dalje otežava rad novinara.

Nekoliko slučajeva zastrašivanja i pretnji novinarima desilo se tokom perioda izborne kampanje, a posebno nakon izbornog dana.⁹⁵ Dodatno, MPI KDILJP-a primila je različite izveštaje o verbalnim napadima od strane zvaničnika, uznemiravanju na internetu i kampanjama klevetanja novinara.⁹⁶ Uprkos brojnim mehanizmima koji su bili na snazi, uključujući telefonsku liniju za pomoć, koju vodi Asocijacija nezavisnih elektronskih medija, putem koje novinari mogu da prijave pretnje i napade, mnogi novinari primetili su atmosferu u kojoj se omaložavaju novinari, čime je dodatno pojačan efekat zastrašivanja kritičkih glasova.⁹⁷

Državni organi treba da javno i najoštrije osude sve pretnje novinarima i da uvedu efikasne mere zaštite novinara od napada koji imaju za cilj da ih učutkaju, uključujući i krivično gonjenje počinilaca.

B. PRAVNI OKVIR I PROPISI KOJIMA JE REGULISAN RAD MEDIJA

Pravni okvir za medijsko praćenje izbora sastoji se prvenstveno od izbornog zakona, Zakona o elektronskim medijima (ZEM) i Zakona o javnim medijskim servisima. Zakon zahteva od elektronskih medija da daju informacije o izbornim učesnicima na nediskriminatoran i objektivan način, a javni mediji da ponude jednako vreme izbornim učesnicima da predstavljaju svoje programe. Zakonske izmene iz decembra 2021. godine obavezuju medijske kuće da objave svoje cenovnike oglašavanja pre kampanje i zabranjuju medijima da izveštavaju o otvaranju ili inauguraciji događaja od strane državnih funkcionera, koji su takođe i kandidati, ali samo tokom poslednjih 10 dana pre dana izbora. S obzirom na kratak vremenski rok i opširnu medijsku pokrivenost ovakvih događaja pre perioda zabrane, ova odredba je bila nedovoljna da se efikasno reši značajna i neprikladna prednost položaja.

Regulisanje medijskog izveštavanja o funkcionerima koji su takođe i kandidati bi moglo biti dodatno ojačano, uključujući produženje zabrane medijskog izveštavanja o svim događajima otvaranja i inauguracije za sve vreme trajanja kampanje.

Regulatornom telu za elektronske medije (REM) povereni su nadzor nad elektronskim medijima i rešavanje žalbi u vezi sa medijima, dok njegov mandat u pogledu praćenja izbornih kampanja nije jasno definisan zakonom. REM je sveukupno ostao pasivan u regulisanju ponašanja medija tokom kampanje; brzo je reagovao samo na jedan slučaj kršenja izborne tišine od strane kablovskog TV kanala.⁹⁸ Nakon političkog dogovora od 18. septembra 2021. godine, vlada je osnovala Privremeno nadzorno telo za praćenje medija tokom izborne kampanje (PNT) koje ima zadatak da prati

⁹⁵ Jedan novinar obavestio je MPI KDILJP-a o direktnim pretnjama uoči izbora u vezi sa izveštavanjem o lokalnim pitanjima, od strane osoba povezanih sa vladajućom koalicijom. Incidenti posle izbora uključuju pretnje smrću od 18. aprila novinarima N1 TV, 22. aprila novinarima lista Danas i 17. aprila fizički napad na zgradu Mađarske medijske kuće u Subotici.

⁹⁶ Predstavnik OEBS-a za slobodu medija (RFoM) je 28. aprila izdao [saopštenje](#) u kome je izrazio zabrinutost zbog targetiranja medijskih radnika u Srbiji.

⁹⁷ U decembru 2020. godine, uz posredovanje premijerke, osnovana je radna grupa za praćenje bezbednosti novinara, sastavljena od predstavnika različitih ministarstava, javnog tužioca, Zaštitnika građana, Udruženja sudija i tužilaca, kao i predstavnika medijskih udruženja. U martu 2021. godine, većina medijskih udruženja povukla se iz radne grupe, navodeći kao razlog nastavak govora mržnje i kampanja klevetanja novinara i predstavnika civilnog društva od strane visokih državnih zvaničnika.

⁹⁸ REM je [objavio](#) 11 prigovora primljenih u periodu kampanje, koje je podnela CRTA (7 podnetih 8. marta i 4 podneta 31. marta); nijedan nije rešen pre izbora. REM je 1. aprila opomenuo Novu S zbog ponovnog emitovanja ranije emitovanog izbornog programa, čime je prekršen period izborne tišine. Emitovanje rezultata istraživanja javnog mnjenja u informativnom programu TV B92 i ponovno emitovanje programa sa sadržajem kampanje na Hapi TV, oba 1. aprila, REM je takođe utvrdio kao kršenje izborne tišine; međutim, odgovarajuće odluke donete su tek nakon izbora, 4. aprila. REM je obavestio MPI KDILJP-a da je, zbog obaveznih zakonskih procedura koje treba poštovati, minimalni rok za odlučivanje po prigovoru 21 dan, osim za kršenje izborne tišine.

usklađenost medija sa propisima u vezi sa kampanjom, samo za ove izbore.⁹⁹ PNT nije imao izvršne nadležnosti i to u kombinaciji sa čestim neslaganjima između članova koje je nominovao REM i koje su nominovale opozicione stranke, u periodu kampanje, uglavnom u vezi sa medijskim izveštavanjem o državnim funkcionerima, značajno je umanjilo njegovu efikasnost.¹⁰⁰

Potrebno je ojačati nezavisnost Regulatornog tela za elektronske medije (REM). Odgovornosti ovog tela tokom perioda kampanje treba da budu eksplicitno definisane zakonom i da obuhvataju sve aspekte medijskog izveštavanja o izborima. REM treba da proaktivno koristi svoja zakonska ovlašćenja za postupanje po službenoj dužnosti u slučaju kršenja medijske regulative, na osnovu sistematskog monitoringa.

U skladu sa zakonom, 28. februara počeo je sa radom Nadzorni odbor izborne kampanje, sastavljen od članova koje su predložile poslaničke grupe; odbor je imao ograničen mandat da izdaje upozorenja i pokreće postupke preko državnih organa u vezi sa pitanjima o kampanji u javnim medijima. Odbor je održao šest sednica tokom perioda kampanje i raspravljao o nekoliko upozorenja od strane civilnog društva i izveštajima REM-a o monitoringu medija. Izdao je tri neobavezujuća uputstva o ponašanju medija tokom kampanje, ali nije pokrenuo nikakav postupak kod nadležnih organa.

C. MEDIJSKI MONITORING

Većina TV stanica paralelno je pokrivala predsedničke i vanredne parlamentarne izbore u informativnim programima. Prema analizi monitoringa medija MPI KDILJP-a nacionalni javni servisi Radio-televizija Srbije (RTS), i Radio-televizija Vojvodine (RTV) pokrivala su ravnopravno aktivnosti svih izbornih učesnika, u skladu sa zakonom.¹⁰¹ Javni servisi omogućili su takođe izbornim učesnicima da učestvuju u posebnim izbornim programima i debatama. Međutim, u suprotnosti sa propisima REM-a, javni servisi su nekritički i opširno izveštavali o javnim funkcionerima, od kojih su mnogi bili i kandidati.¹⁰² RTS1 je skoro 50 procenata vremena u političkim informativnim emisijama u udarnim terminima dodelio aktuelnom predsedniku i 23 procenta predstavnicima vlade, dok je RTV1 dodelio 44 procenata aktuelnom predsedniku, 33 procenta predstavnicima vlade i 15 procenata lokalnim vlastima, koji su bili predstavljeni od obe televizije u pozitivnom ili neutralnom svetlu.

Većina privatnih elektronskih medija uglavnom je predstavljala aktivnosti kampanja u redovnim informativnim emisijama, kroz kratke klipove koje su direktno proizveli izborni učesnici, bez uređivačkog doprinosa. RTV Pink dodelila je po oko 5 sati raznim izbornim učesnicima da predstavljaju svoje predizborne programe. Privatni mediji sa nacionalnom pokrivenošću (*TV B92, Hepi, RTV Pink i TV Prva*) su u svojim informativnim programima izveštavali o državnim zvaničnicima koji su često promovisali vladine projekte, a mnogi od njih bili su i kandidati. Oni su posvetili oko 90 procenata izveštavanja u informativnim programima predsedniku i vladinim zvaničnicima, prikazujući ih

⁹⁹ PNT se sastojala od 12 članova: tri člana koje su predložile opozicione stranke koje učestvuju u međupartijskom dijalogu uz posredovanje Evropskog Parlamenta, tri člana opozicije iz dijaloga uz posredovanje predsednika Skupštine, a šest je imenovao REM.

¹⁰⁰ Članovi PNT-a predloženi od opozicije kritikovali su da, iako izveštaji o kampanji REM-a pružaju podatke o pokrivenosti izbornih učesnika, nude ograničene informacije o državnim zvaničnicima. Dalje, opozicioni poslanici doveli su u pitanje izbor nekih kanala uključenih u uzorak monitoringa koji je sprovodio REM, navodeći da uzorak nije zasnovan na objektivnim kriterijumima i da stvara pogrešnu percepciju pluralizma. Neki članovi PNT-a koje je nominovala opozicija predložili su REM-u da prati različite kablovske TV kanale radi veće raznolikosti; REM nije odgovorio na zahtev.

¹⁰¹ Od 4. marta, MPI KDILJP-a pratila je emisije u udarnim terminima (18:00–24:00) javnih servisa *RTS1 i RTV1*; nacionalne privatne TV kanale *TV B92, Hepi TV, RTV Pink i TV Prva* i glavne informativne emisije kablovskih TV kanala *Euronews Srbija, Insajder TV, TV N1, TV Nova S, Kurir TV i TV Vesti*.

¹⁰² [Pravilnikom](#) REM-a o izbornim kampanjama u javnim medijima, koji je REM usvojio pre izbora, zabranjeno je izveštavanje vesti koje pružaju privilegovan položaj državnim funkcionerima.

sveukupno u pozitivnom svetlu.¹⁰³ Ovakav privilegovan tretman javnih zvaničnika od strane medija je u suprotnosti sa međunarodnom dobrom praksom.¹⁰⁴

Među kablovskim TV mrežama, *TV Vesti* je demonstrirala provladin uređivački pristup, sa oko 70 procenata izveštavanja o aktuelnim vlastima i 25 procenata o vladinim zvaničnicima, u uglavnom pozitivnom tonu. *Kurir TV* i *Euronews Srbija* su pokazali sličan pristup što se tiče tona, ali su u celini bili uravnoteženiji u izveštavanju u informativnim programima.¹⁰⁵ *TV Nova S* i *NI* kritičnije su prikazale vlasti, posebno *NI*, koji je najznačajniji udeo u informativnom programu dala UZPS (28 procenata), prikazujući ga uglavnom u pozitivnom svetlu. *Insajder TV* nije prikazivala redovne vesti, već je emitovala tok - šou emisije o izborima sa različitim učesnicima i nudila informativne programe za birače, pripremljene u saradnji sa organizacijom CRTA.

Neki privatni elektronski mediji pozvali su učesnike da iznesu svoje stavove u intervjuima ili tok - šou emisijama. Neki učesnici iz opozicije su odbili da učestvuju u njima, navodeći kao razlog opštu pristrasnost.¹⁰⁶ Kandidati vladajuće koalicije bili su uglavnom odsutni sa kablovskih TV kanala sa kritičnijim uređivačkim politikama, čime je biračima smanjena mogućnost da uporede različite stavove.

Većina novina je otvoreno promovisala vlast, dok su dve od deset štampanih medija (*Nova* i *Danas*), koje je pratila MPI KDILJP-a, kritički o njoj izveštavale.¹⁰⁷ Oba, pozitivan i neutralan ton prema listi koju predvodi SNS i prema predsedniku, bio je prisutan u preko 76 procenata u osam dnevnih novina.

XI. NACIONALNE MANJINE

Ustav predviđa puna politička, građanska i socijalna prava pripadnicima nacionalnih manjina. U Srbiji status nacionalne manjine dobile su 23 grupe koje ostvaruju svoja prava kroz pojedinačne nacionalne savete nacionalnih manjina.¹⁰⁸ U odlazećoj skupštini su bile prisutne tri stranke nacionalnih manjina i jedna koalicija koja je predstavljala albansku, bošnjačku, mađarsku i makedonsku zajednicu; romska zajednica nije imala političku partiju u Skupštini.¹⁰⁹ U 2022. godini, 70 od 116 registrovanih političkih stranaka registrovane su kao stranke nacionalnih manjina.

Zakonodavstvo predviđa posebne mere za promovisanje učešća manjina u javnom životu, uključujući pružanje preferencijalnog tretmana prilikom registracije političkih stranaka i dodele mandata u

¹⁰³ *TV B92, Hepi TV, RTV Pink* i *TV Prva* su u svojim informativnim emisijama pokazale jasnu pristrasnost u korist aktuelnog predsednika. *TV B92, RTV Pink* i *TV Prva* posvetile su oko 80 procenata vremena izveštavanja o srpskim političkim akterima predsedniku, a *Hepi TV* 36 procenata.

¹⁰⁴ Preporuka Saveta Evrope [CM/Rec\(2007\)15](#) Komiteta ministara državama članicama o merama u vezi sa medijskim izveštavanjem o izbornim kampanjama navodi da „emiteri ne bi trebalo da daju privilegovani tretman javnim vlastima tokom informativnih i emisija o aktuelnim događajima“.

¹⁰⁵ *Kurir TV* je skoro 50 odsto izveštavanja posvetila aktuelnom predsedniku, a 10 procenata vladi, prikazujući ih u uglavnom pozitivnom ili neutralnom svetlu. *Euronews Srbija* je posvetila 30 procenata aktuelnom predsedniku i skoro 25 procenata vladi, u pozitivnom ili neutralnom tonu.

¹⁰⁶ Marinika Tepić (vođeci kandidat UZPS-a), Boško Obradović (predsednički kandidat Patriotskog bloka), Zoran Lutovac (predsednik DS-a, član koalicije UZPS) najavili su da neće učestvovati u programima *RTV Pink*-a. Marinika Tepić i Dragan Đilas (UZPS) odbili su da učestvuju u pojedinim izbornim programima *Euronews Srbija*.

¹⁰⁷ MPI KDILJP-a pratila je naslovne strane deset dnevnih listova: *Alo, Blic, Danas, Informer, Kurir, Nova, Objektiv, Politika, Srpski telegraf* i *Večernje novosti*.

¹⁰⁸ Prema podacima [popisa iz 2011.](#) godine, manjinske grupe zajedno predstavljaju preko 15 procenata ukupnog stanovništva, a najveće su etnički Mađari i Romi, koji čine oko 3,5 odnosno 2,1 procenata stanovništva.

¹⁰⁹ Vlada je u februaru 2022. usvojila [nacionalnu strategiju](#) za socijalno uključivanje Roma za period od 2022. do 2030. godine.

Skupštini.¹¹⁰ Mnogi sagovornici MPI KDILJP-a, uključujući RIK, izjavili su da su neki politički subjekti koji ne pripadaju manjinama nameravali da zloupotrebe povlašćene odredbe za pristup odgovarajućim beneficijama. Zakonskim izmenama iz februara 2022. godine uspostavljeni su dodatni kriterijumi po kojima RIK određuje da li izborna lista za narodne poslanike ispunjava uslove statusa liste nacionalne manjine, delimično usvajajući neke od ranijih KDILJP preporuka.¹¹¹ Međutim, zakon takođe daje RIK-u široka diskreciona ovlašćenja da tumači i sprovodi ove odredbe.¹¹²

Za status liste nacionalne manjine prijavilo se ukupno 11 izbornih lista. U cilju utvrđivanja ispunjenja kriterijuma ovih lista, RIK je odlučio da proveri da li su pojedini kandidati na listama upisani u posebne biračke spiskove za biranje saveta nacionalnih manjina.¹¹³ Međutim, ovaj kriterijum nije izričito propisan zakonom i RIK ga nije javno objavio, čime se narušava njegova pravna sigurnost. Pored toga, RIK je nedosledno primenio ovaj zahtev, samo za određene izborne učesnike.¹¹⁴

Pet stranaka i tri koalicije registrovale su liste kandidata sa statusom nacionalne manjine, od kojih dve zajedno predstavljaju albansku, dve bošnjačke, jedna mađarsku, jedna romsku, jedna rusku (u koaliciji sa grčkom strankom) i jedna hrvatsku i rusinsku zajednicu zajedno. RIK je prvobitno odbio četiri zahteva za proglašenje lista nacionalnih manjina, ali je u jednom slučaju nakon žalbe predlagača liste, status nacionalne manjine naknadno dodelio Upravni sud (videte pod *Podnošenje i proglašenje kandidata*). Mesta u skupštini osvojile su jedna albanska koalicija, dve bošnjačke liste, Mađarska stranka i Hrvatsko-rusinska koalicija, sa ukupno 13 izabranih poslanika, uključujući tri žene. Nijedan politički subjekt ne predstavlja posebno romsku zajednicu u novoizabranoj skupštini.

U skladu sa izbornim zakonom, RIK je u svim opštinama u kojima su jezici nacionalnih manjina u službenoj upotrebi, pripremio informacije za birače i izborni material na više jezika, uključujući glasačke listiće. Izborni materijal na jednom ili više manjinskih jezika bio je dostupan u 44 opštine.

XII. PRIGOVORI I ŽALBE

Podnosioci predloga izbornih lista, političke stranke, kandidati, poslaničke grupe i birači imaju pravo da podnose prigovore i žalbe na rešenja, radnje i propuste izborne administracije, kao i druge izborne prekršaje; nasuprot tome domaći posmatrači nemaju pravo da podnose prigovore i žalbe.¹¹⁵ Pre izbornog dana, prigovori su se mogli podneti LIK-ovima i RIK-u, a žalbe Upravnom sudu. Prigovori na nepravilnosti tokom glasanja mogu se podneti odgovarajućim LIK-ovima. Žalbe na odluku Skupštine o potvrđivanju mandata novim narodnim poslanicima mogu se podneti Ustavnom sudu.

¹¹⁰ Nacionalne manjine mogu da registruju političku stranku uz podršku od 1.000 overenih potpisa birača, deset puta manje od ostalih stranaka. Liste kandidata za poslanike sa statusom nacionalne manjine izuzete su od uslovnog praga od 3 procenta za raspodelu mandata; takvim listama se dodeljuje i dodatnih 35 procenata glasova koje su dobile, u slučaju da nisu prešle 3 procenta svih datih glasova. Zakonske izmene iz februara 2022. smanjile su broj potpisa podrške potrebnih za registraciju izbornih lista nacionalnih manjina sa 10.000 na 5.000.

¹¹¹ Zakon daje pravo RIK-u da sveukupno odluči da li je glavni cilj liste zastupanje interesa i zaštita prava pripadnika nacionalnih manjina. Izborne liste moraju predložiti politička stranka nacionalne manjine ili koalicija koju čine političke stranke nacionalnih manjina, a nosilac liste i kandidati ne bi trebalo da budu „opšte poznati“ kao članovi „mejnstrim“ političkih stranaka.

¹¹² Zakon ovlašćuje RIK da može listi da uskrati status nacionalne manjine ako postoje „druge okolnosti“ koje nesumnjivo ukazuju na nameru podnosioca da zaobiđe zakon.

¹¹³ Upis u poseban birački spisak nacionalnih manjina, koji vodi Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i socijalni dijalog, nije obavezan i ne obuhvata sve pripadnike nacionalne manjine.

¹¹⁴ Primenujući ovaj kriterijum, RIK je odbio zahteve za status manjine „Ruske stranke – Slobodan Nikolić“, RMS-a, „Nacionalnog fronta – MOST-a“ i Zelene stranke Srbije. Predsednik RIK-a je na sednici javno priznao da kandidati na listi Romske partije nisu bili provereni po ovom kriterijumu i da se takva „dodatna provera“ vrši samo u slučaju sumnje da izborna lista predstavlja interese nacionalnih manjina.

¹¹⁵ Zakon sadrži odredbe koje se javljaju na više mesta u zakonu i koje se tiču rešavanja sporova, propisuju različiti pravni status za različite vrste sporova, kao i rokove u rasponu od 48 sati do 7 dana.

Mehanizam prigovora i žalbi je omogućio ubrzano rešavanje sporova koji se odnose na sprovođenje izbora pre dana izbora. Izmene zakona iz februara 2022. godine uključile su brojne prethodne preporuke KDILJP-a i Venecijanske komisije za poboljšanje efikasnosti rešavanja sporova povećanjem opsega prava birača registrovanih na biračkom mestu i produženjem rokova za podnošenje, odnosno razmatranje prigovora sa 24 na 48 odnosno 72 sata. Izmene propisuju obavezu da RIK i LIK-ovi objave svoje odluke u roku od 24 sata, kao i uvođenje mehanizma za prigovore na zapisnike BO i odluke LIK-ova o tabelarnom prikazivanju rezultata. U skladu sa dobrom međunarodnom praksom i prethodnom preporukom KDILJP-a, RIK je obezbedio šablone za različite vrste prigovora.

U predizbornom periodu RIK-u je podneto osam prigovora, od toga pet su podneli kandidati, a tri birači. Od svih prigovora, pet se odnosilo na proglašenje tri izborne liste i jednog predsedničkog kandidata, a dva prigovora zbog odbijanja proglašenja jednog izbornog učesnika.¹¹⁶ Na kraju, jedan od prigovora osporavao je odluku LIK-a o osnivanju nekoliko biračkih mesta bez odobrenja RIK-a, kao što je propisano zakonom.¹¹⁷ O svim prigovorima RIK je meritorno odlučivao i odbio ih kao neosnovane, dok je jedan odbačen iz tehničkih razloga, a drugi je prihvaćen.¹¹⁸ Na sva rešenja RIK-a uložene su žalbe Upravnom sudu. Sud je odbacio dve žalbe iz tehničkih razloga¹¹⁹; odbio četiri nakon meritornog odlučivanja¹²⁰; i usvojio jednu žalbu.¹²¹ RIK je razmatrao prigovore na javnim sednicama, uz poštovanje propisane procedure. Komisija je vodila javno dostupnu bazu podataka prigovora podnetih izbornim komisijama i žalbi podnetih Upravnom sudu, koja je blagovremeno ažurirana i na taj način doprinosila transparentnosti procesa.¹²² Upravni sud je sve predmete razmatrao na zatvorenim sednicama, suprotno prethodnoj preporuci KDILJP-a i dobroj međunarodnoj praksi.¹²³

U skladu sa dobrom međunarodnom praksom, Upravni sud bi trebalo da bude zakonski obavezan da razmatra sve predmete u vezi sa izborima na javnim raspravama na kojima stranke imaju pravo da budu saslušane.

Uprkos brojnim navodima o ozbiljnim izbornim prekršajima, koje su javno izneli predstavnici civilnog društva i opozicionih stranaka, koje uključuju zastrašivanje birača, zloupotrebu administrativnih resursa i kupovinu glasova, Tužilaštvo je 12.aprila obavestilo MPI KDILJP-a da je primilo samo sedam tužbi o kojima je tražio dodatne informacije, ali da niko nije naknadno

¹¹⁶ Naime, prigovori su protiv proglašenja koalicioni lista predvođenih SNS-om i SPS-om, navodeći da nikako nisu mogli da prikupe potpise za tako kratko vreme; protiv proglašenja liste koalicije koju predvode Dveri, navodeći da koalicioni sporazum nije potpisao ovlašćeni predstavnik jedne od članica koalicije; protiv proglašenja predsedničkog kandidata Vučića, osporavajući njegovu poslovnu sposobnost i protiv odbijanja proglašenja Ruske stranke – Slobodan Nikolić i RMS, navodeći, između ostalog, da je RIK prekoračio svoja ovlašćenja u određivanju statusa liste nacionalnih manjina.

¹¹⁷ Koalicija Moramo podnela je prigovor na odluku LIK Bela Palanka 24. februara 2022. godine kojom je LIK odredio 10 biračkih mesta sa manje od 100 birača.

¹¹⁸ U odbačenom slučaju, lični podaci podnosioca prigovora bili su nepotpuni. RIK je uvažio prigovor RMS protiv odluke LIK-a, kojom se odbija imenovanje njihovih članova biračkog odbora.

¹¹⁹ Sud je odbacio žalbu koja se odnosila na predsedničkog kandidata Vučića kao nepotpunu i žalbu na LIK Bela Palanka jer je podneta od neovlašćenog lica.

¹²⁰ Sud je odbacio žalbe na registraciju lista predvođenih SNS, SPS i Dveri i Ruske stranke – Slobodan Nikolić.

¹²¹ Sud je ukinuo odbijanje RIK-a za registraciju RMS-a, sa obrazloženjem da odbijanje RIK-a nije zasnovano na činjenicama i pravno utemeljeno.

¹²² Upravni sud je obavestio MPI KDILJP-a da u praksi nakon obaveštavanja strana u sporu, redovno objavljuje doneta rešenja na veb stranici.

¹²³ Stav 12 [Kopenhagenskog dokumenta OEBS-a](#) iz 1990. godine predviđa da „postupci se mogu voditi *in camera* samo u okolnostima propisanim zakonom i u skladu sa obavezama prema međunarodnim zakonima i međunarodnim obavezama”. Videti i stav 100 izveštaja [Kodeksa dobre prakse](#) Venecijanske komisije iz 2002. godine, koji kaže da „postupak žalbe treba da bude sudske prirode, u smislu da pravo podnosioca žalbe na postupak u kojem se saslušavaju obe strane treba da bude zaštićeno”

optužen.¹²⁴ Ombudsman je obavestio MPI KDILJP-a da nije primio nijedan izveštaj o kršenju izbornih prava. Nekoliko sagovornika MPI KDILJP-a iz civilnog društva i opozicije primetilo je da građani nerado prijavljuju slučajeve zastrašivanja i drugih zloupotreba zbog straha od posledica i izrazili su nedostatak poverenja u sposobnost i volju tužioca, organa za sprovođenje zakona i sudova da nepristrasno i efikasno rešavaju takve slučajeve.¹²⁵

Nadležni organi treba da preuzmu brze i efikasne korake da istraže navode o prekršajima, uključujući zastrašivanje birača i kupovinu glasova. Počinioci treba da se blagovremeno pozovu na odgovornost. Ombudsman treba da usvoji proaktivan pristup, uključujući kampanje informisanja birača, kako bi podstakao birače da prijave takva kršenja.

XIII. POSMATRANJE IZBORA

Nakon izmena u zakonu iz februara 2022. godine, zakon predviđa učešće domaćih i međunarodnih posmatrača na izborima i garantuje posmatračima nesmetan pristup celokupnom izbornom procesu, u skladu sa prethodnim preporukama KDILJP-a. Organizacije civilnog društva koje su registrovane da obavljaju poslove u vezi sa izborima, mogu imenovati posmatrače najkasnije sedam dana pre održavanja izbora.¹²⁶ Nakon izmena u zakonu iz februara 2022. godine, zakon omogućava posmatračima da dobiju novu akreditaciju za ponovljene izbore i potencijalni drugi krug predsedničkih izbora.

REC je akreditovao organizacije domaćih posmatrača na inkluzivan način. CRTA, Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) i Biro za društvena istraživanja (BIRODI) sprovodili su dugoročne posmatračke aktivnosti, prvenstveno usmerene na rad izborne administracije, izbornu kampanju i medijsko praćenje kampanje. CRTA i CeSID, sa oko 3.000, odnosno 1.000 posmatrača, na dan izbora su imale najviše posmatrača na terenu. RIK je akreditovao 4.687 posmatrača iz 9 organizacija civilnog društva i 531 međunarodnog posmatrača iz 23 organizacije. Posmatrači KDILJP-a su primetili da nisu svi članovi biračkih odbora bili upoznati sa propisima i procedurama u vezi sa posmatranjem izbora, što je u nekim slučajevima rezultiralo odbijanjem prisustva KDILJP-a i domaćih posmatrača na biračkim mestima na dan izbora.¹²⁷ Grupe domaćih posmatrača prijavile su neke slučajeve zastrašivanja i pretnji prema posmatračima pre i na dan izbora.¹²⁸

¹²⁴ Na osnovu informacija koje je tužilac dostavio MPI KDILJP-a, u vezi sa izborima 2020. godine, prijavljeno je 100 slučajeva, uglavnom zbog zastrašivanja birača i izborne prevare, ali niko nije optužen.

¹²⁵ Videti [izveštaj](#) Evropske komisije za Srbiju za 2021. godinu u kom se navodi da: “trenutni pravni okvir ne pruža dovoljne garancije protiv potencijalnog političkog uticaja na pravosuđe [...] Sadašnji pravni okvir ovlašćuje svakog javnog tužioca da postupa po individualnim slučajevima. Ovo stvara pogodno tle za politički uticaj, naročito kada se efikasne mere zaštite ne primenjuju u praksi“.[...] „Kancelariju ombudsmana treba ojačati i garantovati njenu nezavisnost, kao i obezbediti joj neophodne finansijske i ljudske resurse.“

¹²⁶ Zakon eksplicitno ne reguliše proces akreditacije; posmatračke grupe su akreditovane kroz administrativnu proceduru bez odluke RIK-a, što je ostavljalo sve potencijalno odbijene podnosiocima zahteva bez pravnog leka, osporujući time član 2(3) [ICCPR](#)-a iz 1969. godine.

¹²⁷ Na dan izbora, na pet biračkih mesta, posmatračima KDILJP-a je odbijen pristup ili je zatraženo da odu jer nisu bili na zvaničnoj listi akreditovanih posmatrača ili zato što birački odbori nisu prihvatili akreditacije izdate od RIK-a. U nekim slučajevima, birački odbori su od posmatrača zahtevali da potpišu zapisnik u kojem se navodi da nemaju primedbi na proces. CRTA je obavestila MPI KDILJP-a da njenim posmatračima nije bilo dozvoljeno da posmatraju na oko 30 biračkih mesta tokom otvaranja i da im je onemogućeno da posmatraju na nekih 15 biračkih mesta tokom glasanja jer su morali da potpišu zapisnik u kojem se navodi da nemaju primedbi na proces. S pozitivne strane, RIK je odmah reagovao na sve prijavljene slučajeve kako bi osigurao pristup posmatračima.

¹²⁸ CRTA je obavestila MPI KDILJP-a o tri slučaja zastrašivanja posmatrača pre ili na dan izbora, da bi ih sprečili da se rasporede po biračkim mestima, od strane počinilaca koji su navodno povezani sa lokalnim vlastima ili članovima biračkog odbora. Pored toga, organizacija je prijavila zastrašivanje ili verbalne napade članova BO na pet biračkih mesta i od strane nepoznatih lica ispred preostala tri biračka mesta na dan izbora.

XIV. DAN IZBORA

Izborni dan je u celini bio dobro organizovan i miran, sa izuzetkom nekih incidenata koji su uključivali fizičke napade na dva poslanička kandidata i jednog člana biračkog odbora.¹²⁹ Izborna tišina je u velikoj meri bila poštovana na dan izbora i dva dana pre izbora, sa izuzetkom nekih prekršaja koje su počinile medijske kuće (videti pod *Mediji*). MMPI je posmatrala otvaranje na 137 biračkih mesta, glasanje na 1.411 biračkih mesta, brojanje na 121 biračkom mestu i proces tabulacije u 89 LIK-ova.

A. OTVARANJE I GLASANJE

Otvaranje biračkih mesta pozitivno je ocenjeno na 121 posmatranom biračkom mestu, iako BO nije bio pravilno zapečatio glasačke kutije na 21 biračkom mestu, a kontrolni listići u 6 slučajeva nisu bili potpisani ili ubačeni u glasačke kutije u skladu sa procedurama. U 70 slučajeva otvaranje biračkih mesta je, uglavnom u manjoj meri, kasnilo.

Posmatrači MMPI-a okarakterisali su proces glasanja kao generalno dobro organizovan i neometan. Međutim, proces je negativno ocenjen na 11 procenata biračkih mesta, zbog sistemskih nedostataka kao što su postavka u prostoru na biračkim mestima, gužva na biračkim mestima, kršenje tajnosti glasanja i slučajevi grupnog i porodičnog glasanja. U nekoliko izolovanih slučajeva, posmatrači MMPI-a zapazili su da iste osobe pružaju pomoć većem broju birača prilikom glasanja kao i slučajevne kupovine glasova. Ukupno, 46 procenata članova biračkih odbora koje je posmatrala MMPI bile su žene, uključujući 40 procenata predsedavajućih BO. Domaći posmatrači su pratili izborni proces na oko 25 procenata posmatranih biračkih mesta, čime je poboljšana transparentnost procesa.

Procedura glasanja su generalno poštovane; međutim, nedovoljno razumevanje procedura članova biračkih odbora dovelo je do nedoslednog sprovođenja važnih mera zaštite integriteta procesa. U 16 procenata posmatranih biračkih mesta, glasačke kutije nisu bile propisno zapečaćene. U oko 10 procenata posmatranih biračkih mesta, prsti glasača nisu uvek proveravani kako bi se utvrdilo da li ima tragova nevidljivog mastila. Na oko 4 procenta biračkih mesta identitet glasača nije uvek bio propisno proveren. Takođe, prsti glasača nisu uvek bili označeni mastilom u vreme glasanja u 6 procenata posmatranih mesta. Dok birački odbori po zakonu moraju informisati glasače o procesu glasanja i o njihovom pravu na tajno glasanje, to nije primenjeno na skoro polovini posmatranih biračkih mesta. Posmatrači MMPI-a su primetili slučajevne porodičnog glasanja na oko 20 procenata biračkih mesta, što je moglo uticati na nezavisno glasanje žena i starijih birača.

U 28 procenata posmatranih mesta, nisu svi birači označili svoje glasačke listiće u tajnosti, što je zabrinjavajući procenat birača. Tajnost glasanja narušena je zbog neodgovarajuće postavljenih glasačkih paravana na 23 procenta biračkih mesta i gužvama ili u 18 procenata slučajeva nedovoljnom distancom između birača i članova BO. U 11 procenata posmatranih mesta, birači nisu pravilno savijali glasačke listiće pre nego što su ih ubacivali, čime su potencijalno otkrivali svoj izbor prisutnima. U 2 procenta posmatranih biračkih mesta (27 slučajeva), osobe koje nisu članovi BO vodile su evidenciju o tome ko je glasao. Posmatrači MMPI-a su čuli ili im je bila skrenuta pažnja da su birači fotografisali svoje glasačke listiće na oko 2 procenta biračkih mesta. U nekoliko izolovanih slučajeva, članovi BO ili pristalice neke stranke bili su viđeni kako pokušavaju da utiču na volju birača.

¹²⁹

Mediji su objavili da su dva poslanička kandidata i jedan član BO iz koalicije *Moramo* i UZPS bili napadnuti i povređeni od strane grupa aktivista SNS u Beogradu; u Novom Pazaru, policija je intervenisala zbog tuče članova BO i samim tim je otvaranje biračkog mesta bilo odloženo. U Čačku, poslanik SNS-a u odlazećem parlamentu prijavio je da je dobio pretnje i dodatno tvrdio da ga je na biračkom mestu napala neidentifikovana osoba.

Postavka u prostoru na biračkim mestima bila je neadekvatna na 12 procenata posmatranih biračkih mesta, uglavnom zbog male površine glasačkih prostorija. Ovo, u kombinaciji sa velikim brojem članova BO, dovelo je do čekanja u redovima i gužvama u približno 16 procenata posmatranih mesta.¹³⁰ Izborni zakon ne predviđa nikakva pomoćna sredstva za birače sa oštećenjem vida ili kognitivnih sposobnosti. Uprkos naporima izborne administracije da poboljša pristupačnost, posmatrači MMPI-a su izvestili da oko 63 procenata biračkih mesta nije obezbedilo nezavistan pristup za osobe sa fizičkim invaliditetom, a u 27 procenata slučajeva biračka mesta nisu bila prikladno uređena za takve birače.¹³¹

Treba uložiti dodatne napore da se dodele adekvatne prostorije za biračka mesta kako bi se sprečila gužva, osigurala tajnost glasanja i omogućio lak i nezavisan pristup biračima sa fizičkim invaliditetom.

B. PREBROJAVANJE GLASOVA I TABELARNI PRIKAZ

Biračka mesta su uglavnom zatvorena na vreme. Brojanje glasova je ukupno pozitivno ocenjeno na 96 od 121 biračka mesta koje je posetila MMPI. Na 4 od 16 posmatranih biračkih mesta, gde su birači čekali da glasaju posle 20 časova, nije im bilo dozvoljeno da glasaju.

U nekim slučajevima, u nastojanju da ubrzaju prebrojavanje glasova, birački odbori su propustili da preuzmu važne proceduralne korake kako bi zaštitili integritet procesa. Birački odbori nisu utvrdili broj birača koji su se upisali u birački spisak pre otvaranja glasačke kutije (20 posmatranih biračkih mesta), nisu ispoštovali zakonski propisani redosled prebrojanih kutija (28 posmatranih biračkih mesta), te su otvorili glasačke kutije i drugi materijal za predsedničke izbore, pre završetka prebrojavanja glasova za parlamentarne izbore (21 slučaj). Posmatrači MMPI-a su dalje primetili različito postupanje u situacijama, posebno onim vanrednim, ističući nedostatak jedinstvenih smernica u nekoliko aspekata procesa.¹³²

U 28 posmatranih biračkih mesta, transparentnost tokom prebrojavanja glasova narušena je ubrzanim ili paralelno sprovedenim procedurama i gužvama. Domaći posmatrači bili su prisutni tokom prebrojavanja na jednoj trećini posmatranih biračkih mesta. U 34 slučaja birački odbori su imali poteškoća da usaglase rezultate; u 16 slučajeva rezultati nisu usaglašeni. Na 17 biračkih mesta članovi BO su potpisali zapisnike o rezultatima pre nego što je prebrojavanje završeno; ; u 12 slučajeva minimalni broj članova BO nije potpisao zapisnik o rezultatima, što je u suprotnosti sa zakonskim odredbama. Trinaest posmatranih biračkih odbora nije propisno spakovalo i zapečatilo izborni materijal pre nego što su ga dostavili LIK-ovima.

Primopredaja izbornog materijala i početna faza procesa tabulacije izbora, posmatrana u 89 LIK-ova, generalno je bila dobro organizovana. Zbog neadekvatnih prostorija i gužvi, posmatrači MMPI-a negativno su ocenili procedure u 7 slučajeva. Novi izborni zakon propisuje detaljne procedure za verifikaciju zapisnika o rezultatima i ispravku uočenih neslaganja, uključujući i ponovno brojanje koje po potrebi vrše LIK-ovi, kao i kriterijume za poništavanje glasanja i ponavljanje glasanja.

¹³⁰ Ovo je zabeleženo kao posebno učestao problem na biračkim mestima postavljenim za birače sa prebivalištem na Kosovu.

¹³¹ RIK je od 2020. godine naložio lokalnim upravama da svake dve godine sprovede [procenu pristupačnosti](#) biračkih mesta prema standardizovanom upitniku koji je izrađen u saradnji sa organizacijama osoba sa invaliditetom.

¹³² Takve pojave su uključivale slučajeve ubacivanja glasačkih listića iz drugih vrsta izbora u pogrešne glasačke kutije i nedosledne procedure pri određivanju glasačkih listića kao validnih; različita tumačenja o tome kome je bilo dozvoljeno da pomogne biračima da obeleže glasački listić i zabuna oko odgovornosti biračkih odbora da potpišu zapisnik o rezultatima.

Odstupanja u nekim zapisnicima o rezultatima koje su dostavili BO uočena su u 33 LIK-a.¹³³ U nekoliko slučajeva, LIK-ovima je nedostajao jedinstven pristup u pogledu ispravljanja grešaka i neslaganja u zapisnicima o rezultatima.¹³⁴

Da bi se obezbedila konzistentnost procesa glasanja, prebrojavanja i procesa tabulacije, RIK treba da objavi jasna, dosledna i blagovremena uputstva i odluke o svim procedurama na dan izbora koje nisu dovoljno regulisane statutarnim zakonom.

XIV. RAZVOJ DOGAĐAJA NAKON ODRŽANIH IZBORA

Postupajući u okviru zakona, ali odstupajući od dotadašnje prakse, RIK nije javno saopštio preliminarne rezultate i izlaznost nakon zatvaranja biračkih mesta, što su kritikovali brojni sagovornici MPI KDILJP-a iz opozicije i civilnog društva. Predsednik Vučić je proglasio pobedu u izbornoj noći na osnovu nezvaničnih rezultata. Nekoliko sati nakon zatvaranja biračkih mesta, izborna administracija počela je sa objavom sumiranih preliminarne rezultata izbora na internetu. Zapisnici biračkih odbora i rešenja LIK-ova o ispravkama su skenirani i blagovremeno postavljeni na sajt RIK-a, ali preliminarni rezultati po biračkom mestu nisu objavljeni ni u jednom drugom digitalnom formatu.¹³⁵

U skladu sa zakonskim rokom, RIK je 4.aprila objavio preliminarne rezultate za predsedničke i vanredne parlamentarne izbore. Preliminarni rezultati izlaznosti objavljeni su tek 4. aprila sa 58,6 procenata za jedne i druge izbore. Nedostatkom podataka o izlaznosti nakon zatvaranja biračkih mesta i pre obrade izbornih rezultata, umanjena je transparentnost procesa i uklonjena bitnu proveru usaglašavanja koja služi kao garancija zaštite integriteta izbornih rezultata.

Republička izborna komisija treba da objavi preliminarne podatke o izlaznosti što je pre moguće nakon zatvaranja birališta. Da bi se dodatno poboljšala transparentnost i poverenje u proces tabelarnog prikazivanja rezultata, RIK bi trebalo da razmotri objavljivanje preliminarne izbornih rezultata razvrstanih po biračkom mestu u pristupačnom format, čim postanu dostupni.

U skladu sa zakonskim promenama iz februara 2022. godine, izborni učesnici i birači mogli su da podnesu prigovore odgovarajućim LIK-ovima na nepravilnosti tokom glasanja i prebrojavanja i na rešenja BO, LIK-a i RIK-a, uključujući i objavljene rezultate, poništavanje glasanja i nemogućnost utvrđivanja rezultata biračkog odbora. Takvi prigovori i žalbe se po prvi put mogu podneti LIK-ovima, RIK-u ili Upravnom sudu. U skladu sa međunarodnom dobrom praksom i prethodnom preporukom KDILJP-a, rokovi od 72 sata bili su primenjivi za podnošenje i razmatranje prigovora, što je dalo dovoljno vremena i podnosiocu i nadležnim telima. Zakon daje kandidatima pravo da traže poništenje glasanja na pojedinim biračkim mestima zbog bilo kakve nepravilnosti tokom glasanja, i u slučaju da su birači sprečeni da glasaju ili ako im je povređeno pravo na slobodno i tajno glasanje. Ovakav širok spektar razloga za poništenje glasanja je u suprotnosti sa dobrom međunarodnom praksom.¹³⁶

¹³³ Prema RIK-u, 467 zapisnika (5,6 odsto) za predsedničke izbore i 488 zapisnika (5,9 odsto) za vanredne parlamentarne izbore zahtevale su ispravke LIK-ova.

¹³⁴ Posmatrači KDILJP-a izvestili su da je većina LIK-ova pristupila rešavanju netačnosti u prisustvu odgovarajućih članova biračkog odbora odmah po prijemu izbornog materijala, a samo nekoliko je odložilo odluke o takvim slučajevima za sledeći dan, nakon produženih obustava procesa tabulacije.

¹³⁵ Tabelarno prikazani podaci, razvrstani po opštinama i odgovarajućim biračkim mestima, postavljeni su na internet nekon što je RIK potvrdio konačne rezultate.

¹³⁶ U odeljku 3.3.e. [Kodeksa dobre prakse](#) Venecijanske komisije navodi se da: „žalbeno veće mora imati ovlašćenje da poništi izbore kada su nepravilnosti mogle uticati na ishod izbora.“

LIK-ovi su primili oko 300, a RIK oko 120 prigovora, u kojima se uglavnom tražilo poništenje glasanja na biračkim mestima, a od kojih je većina odbijena.¹³⁷ Prema tumačenju zakona u užem smislu, LIK-ovi i RIK smatrali su da pravo za podnošenje prigovora ne uključuje zahteve za poništavanje glasanja, iako je to bio jedini mogući pravni lek za nepravilnosti na dan izbora. LIK-ovi i RIK su veliku većinu prigovora odbacili iz tehničkih razloga, uključujući nedostatak ovlašćenja, nepotpune lične podatke podnosioca i nedostatak dokaza. Odbacivanje prigovora iz tehničkih razloga predstavlja pristup zasnovan na formi koji je u suprotnosti sa dobrom međunarodnom praksom.¹³⁸ Navodne nepravilnosti su uključivale nepropisno zapečaćene glasačke kutije, nepravilnosti pri glasanju kod kuće, grupno glasanje, neregistrovane birače kojima je dozvoljeno da glasaju i zastrašivanje birača. Ukoliko se dokaže, većina ovih nepravilnosti predstavljala bi krivična dela koja zahtevaju prijavu policiji i tužiocu radi sprovođenja hitne istrage. Nakon toga, na 14 odluka RIK-a da ne odobri poništenje izbora uložene su žalbe Upravnom sudu, koji ih je razmatrao na zatvorenim sednicama i sve, osim dve, odbio.¹³⁹

Izborna administracija treba da preduzme mere za poboljšanje efikasnosti rešavanja sporova, kroz suštinsko razmatranje svih prigovora u vezi sa izbornim danom i omogućavanje prijavljivanja upravnih i krivičnih prekršaja nadležnim organima.

RIK je razmatrao sve prigovore na javnim sednicama i blagovremeno objavljivao podatke u svom registru prigovora. Međutim, registar prigovora RIK-a nije sadržao nikakve informacije o prigovorima podnetim LIK-ovima, time umanjujući transparentnost procesa.¹⁴⁰

Mogle bi se razmotriti mere za poboljšanje transparentnosti postizbornog rešavanja sporova, uključujući objavljivanje sveobuhvatnih informacija o prigovorima koji su podneti LIK-ovima u registru prigovora RIK-a.

Zakonom je propisano da se glasanje mora ponoviti na biračkim mestima na kojima se ne mogu utvrditi izborni rezultati, ili su rezultati poništeni odlukom određenog LIK-a zbog zakonom utvrđenih proceduralnih nepravilnosti. Izborni rezultati nisu mogli da se utvrde na 12 biračkih mesta za predsedničke izbore i 30 biračkih mesta za vanredne parlamentarne izbore.¹⁴¹ LIK-ovi su po službenoj dužnosti poništili rezultate predsedničkih izbora na 23 biračka mesta, a na 24 biračka mesta rezultate vanrednih parlamentarnih izbora.¹⁴²

Glasanje je ponovljeno 16. aprila na 67 biračkih mesta u 32 opštine. Na 15 biračkih mesta ponovljeno je glasanje na i predsedničkim i na vanrednim parlamentarnim izborima. Pored toga, nakon odluke Upravnog suda od 21. aprila, na biračkom mestu broj 6 u Velikom Trnovcu (opština Bujanovac)

¹³⁷ Sud je 21. aprila usvojio žalbu „Koalicije Albanaca doline“ kojom se traži poništenje glasanja na biračkom mestu u Bujanovcu, navodeći da je prvi birač koji se upisao na kontrolni list bio član BO, što je u suprotnosti sa zakonskim odredbama. LIK i RIK su pre toga odbacili prigovor na osnovu zaključka što je navodna nepravilnost bila beznačajna.

¹³⁸ U odeljku 3.3.b. [Kodeksa dobre prakse](#) Venecijanske komisije navodi se da: „Procedura mora biti jednostavna i lišena formalizma, posebno u pogledu prihvatanja žalbi.

¹³⁹ Upravni sud je obavestio MPI KDILJP-a da je primio 51 žalbu na rešenja RIK-a, od kojih su 2 žalbe usvojene, 14 odbijeno, 33 odbačeno, a 2 su prosleđene drugim nadležnim organima.

¹⁴⁰ Odluke LIK-ova o upravnim stvarima i prigovorima objavljene su na sajtu RIK-a u formi skeniranih kopija.

¹⁴¹ Prema odlukama LIK-a, 3 BO nisu dostavila zapisnike o rezultatima; u 29 slučajeva zapisnik o rezultatima nije potpisao potreban broj članova BO; a 9 zapisnika je sadržalo nepomirljive greške. Glasanje nije održano na jednom biračkom mestu.

¹⁴² Nakon uvida LIK-ova u izborni materijal, uključujući i ponovno brojanje, u 35 slučajeva osnov za poništenje je bio veći broj glasačkih listića u glasačkim kutijama od broja birača koji su glasali; na 9 biračkih mesta kontrolni list za glasačku kutiju ili nije pronađen ili nije uredno potpisan; a na 3 biračka mesta omogućeno je glasanje biračima koji nisu upisani u biračke spiskove.

28.aprila ponovljeno je glasanje na vanrednim parlamentarnim izborima.¹⁴³ Zbog proceduralnih nepravilnosti, glasanje na ovom biračkom mestu je ponovo održano 27. maja i treći put 30. juna.¹⁴⁴ Ponavljanje izbora tri puta na istom biračkom mestu uzrokovalo je značajno kašnjenje u objavljivanju konačnih rezultata parlamentarnih izbora i sazivanje nove Skupštine. RIK je 9. maja objavio konačne rezultate predsedničkih izbora, a 5. jula vanrednih parlamentarnih izbora; konačna izlaznost birača bila je 58,6 procenata na jednim i na drugim izborima. Konstitutivna sednica Narodne skupštine sazvana je 1. avgusta, skoro četiri meseca od izbora.

Kako bi se smanjila ili eliminisala potreba za ponavljanjem izbora, moglo bi se razmisliti o izmenama zakona kojim bi se propisalo da se glasanje ponavlja samo u slučaju ozbiljnih nepravilnosti koje mogu uticati na ishod izbora, nakon iscrpljivanja svih drugih mera, kao što je ispitivanje izbornog materijala i struktuirano ponovno prebrojavanje glasova.

XV. PREPORUKE

Ove preporuke su sadržane u samom tekstu izveštaja i nude se u cilju daljeg unapređenja sprovođenja izbora u Republici Srbiji i podrške naporima da se oni u potpunosti usklade sa obavezama OEBS-a i drugim međunarodnim standardima za demokratske izbore. Ove preporuke treba čitati zajedno sa prethodnim preporukama KDILJP-a koje još nisu adresirane. KDILJP je spreman da pomogne državnim organima Republike Srbije da dodatno poboljšaju izborni proces i da odgovore na preporuke sadržane u ovom i prethodnim izveštajima.¹⁴⁵

A. PRIORITETNE PREPORUKE

1. Da bi se obezbedilo poštovanje načela pravne sigurnosti i pružile jednake mogućnosti izbornim učesnicima, bilo bi korisno preispitati zakonodavstvo kako bi se, mnogo pre sledećih izbora, odgovorilo na izazove u vezi sa zloupotrebom administrativnih resursa i pristupa medijima, i uklonile preostale praznine i nejasne odredbe, u okviru inkluzivnog i transparentnog konsultativnog procesa.

¹⁴³ [Prema organizaciji CRTA](#), regularnost ponovljenih izbora 28. aprila bili je narušena proceduralnim nepravilnostima, kao što su glasanje bez odgovarajućih ličnih dokumenata, lažno predstavljanje glasača, grupno ili porodično glasanje i višestruko glasanje.

¹⁴⁴ Iako je LIK Bujanovac 4. maja odbacio prigovor koalicije predvođene SPS-om kojim je traženo poništenje rezultata glasanja na BM od 28. aprila, na osnovu toga što je BO dozvolio glasaču bez odgovarajućih identifikacionih dokumenata da glasa, 9. maja, RIK je poništio odluku LIK-a Bujanovac i raspisao ponavljanje izbora. Odluku RIK-a osporila je Koalicija Albanaca doline u Upravnom sudu, koji je, međutim, 18. maja potvrdio odluku RIK-a. Nakon toga, Koalicija Albanaca doline zatražila je poništenje rezultata glasanja od 27. maja, tvrdeći da je došlo do proceduralnih nepravilnosti; LIK je odbio prigovor 2. juna, a RIK 9. juna. Ipak, 17. juna Upravni sud je naložio RIK-u da preispita svoju odluku. RIK je poništio svoju odluku od 9. juna i naložio da se izbori ponove na biračkom mestu 23. juna. Zbog anonimno prijavljene pretnje bombom ujutru 23. juna u školi u kojoj su se nalazile prostorije za glasanje, izborni proces je otkazan, a potom odložen za 30. jun. Kao konačan rezultat izbora na ovom biračkom mestu, „Koalicija Albanaca doline“ dobila je jedno mesto u Skupštini.

¹⁴⁵ U stavu 25 [OEBS Istanbulskog dokumenta](#) iz 1999. godine, države članice OEBS-a su se obavezale „da će blagovremeno odgovoriti na izbornu procenu i preporuke KDILJP-a“. Prihvatanje prethodnih preporuka MPI KDILJP-a ocenjuje se na sledeći način: preporuke 8, 11, 14 i 20 iz konačnog izveštaja sa vanrednih parlamentarnih izbora 2016. godine, preporuke 10, 12 i 19 iz konačnog izveštaja o predsedničkim izborima 2017.godine i preporuke 9, 12, 26 i 27 iz završnog izveštaja o parlamentarnim izborima 2020.godine su u potpunosti sprovedene. Preporuke 1, 3, 7, 22 i 25 iz završnog izveštaja sa vanrednih parlamentarnih izbora 2016. godine, preporuke 1, 8 i 9 iz završnog izveštaja sa predsedničkih izbora 2017. i preporuke 1, 2, 8, 11, 13, 16, 19 i 29 iz završnog izveštaja o parlamentarnim izborima 2020. uglavnom su sprovedene. Preporuke 2, 4, 5, 9, 10, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23 i 24 iz završnog izveštaja sa vanrednih parlamentarnih izbora 2016, preporuke 3, 7, 11, 13, 16 i 20 iz završnog izveštaja sa predsedničkih izbora 2017. i preporuke 3, 5, 6, 14, 18, 20, 22, 23, 24, 25 i 28 iz završnog izveštaja sa parlamentarnih izbora 2020. delimično su sprovedene. Videti takođe i [bazu podataka KDILJP-a](#) o izbornim preporukama.

2. Da bi se obezbedila dosledna primena izbornih procedura i unapredila profesionalnost izborne administracije, mogla bi se razmotriti standardizovana obavezna obuka za sve članove lokalnih izbornih komisija i biračkih odbora kao i za potencijalne članove, odnosno prošireni sastav.
3. Da bi odgovorili na zabrinutost oko tačnosti izvoda iz biračkog spiska i povećali poverenje javnosti, državni organi, što preje moguće, treba da omoguće sprovođenje potpune revizije Jedinstvenog biračkog spiska i registra matičnih knjiga, uz učešće relevantnih aktera, uključujući političke stranke i predstavnike civilnog društva.
4. Vlasti treba da preduzmu mere za sprečavanje zloupotrebe službenog položaja i javnih resursa. Zakon bi trebalo da obezbedi jasno razdvajanje između zvaničnih funkcija i predizbornih aktivnosti nosilaca funkcije. Nadležni državni organi treba da proaktivno sankcionišu kršenja i da ih rešavaju kroz proporcionalne i destimulativne sankcije.
5. Vlasti bi trebalo da uspostave i sprovede efikasne zakonske i institucionalne mehanizme nadzora kojima bi se sprečilo zastrašivanje i pritisak na birače, uključujući i zaposlene u javnim i državnim institucijama i preduzećima.
6. Da bi se obezbedilo poštovanje načela pravne sigurnosti i odgovornost za finansiranje kampanje, potrebno je dalje revidirati zakonodavstvo kako bi se otklonili nedostaci i primenile prethodne preporuke KDILJP-a i GRECO-a, uključujući eksplicitnu regulaciju kampanje koju sprovede treće strane i odredbe o efikasnim, proporcionalnim i destimulativnim sankcijama za kršenja i neadekvatno izveštavanje. Da bi se omogućila efikasna primena, Krivični zakon treba uskladiti sa Zakonom o finansiranju političkih aktivnosti.
7. Potrebno je ojačati nezavisnost Regulatornog tela za elektronske medije (REM). Odgovornosti ovog tela tokom perioda kampanje treba da budu eksplicitno definisane zakonom i da obuhvataju sve aspekte medijskog izveštavanja o izborima. REM treba da proaktivno koristi svoja zakonska ovlašćenja za postupanje po službenoj dužnosti u slučaju kršenja medijske regulative, na osnovu sistematskog monitoringa.
8. Da bi se obezbedila konzistentnost procesa glasanja, prebrojavanja i procesa tabulacije, RIK treba da objavi jasna, dosledna i blagovremena uputstva i odluke o svim procedurama na dan izbora koje nisu dovoljno regulisane statutarnim zakonom.
9. Izborna administracija treba da preduzme mere za poboljšanje efikasnosti rešavanja sporova, kroz suštinsko razmatranje svih prigovora u vezi sa izbornim danom i omogućavanje prijavljivanja upravnih i krivičnih prekršaja nadležnim organima.

B. OSTALE PREPORUKE

Izborna administracija

10. Da bi se poboljšalo efektivno ostvarivanje prava glasa, RIK bi trebalo da razvije i primeni blagovremen, sveobuhvatan i usmereni program edukacije birača, uključujući edukaciju o pravima birača, sprečavanju grupnog glasanja i važnosti tajnog glasanja.
11. RIK, državni i lokalni organi, u saradnji sa relevantnim organizacijama osoba sa invaliditetom, treba da preduzmu dalje mere kako bi osigurali nezavisan pristup celokupnom izbornom procesu osobama sa različitim vrstama invaliditeta. Izborne vlasti treba da pruže detaljne informacije o izborima u različitim dostupnim formatima.

Registracija birača

12. Zakonodavstvo treba dalje uskladiti sa ciljevima Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom uklaňanjem svih preostalih ograničenja glasačkih prava na osnovu intelektualnog ili psihosocijalnog invaliditeta.
13. Da bi se garantovalo opšte pravo glasa i sprečilo neopravdano oduzimanje prava glasa ili nejednak tretman birača, treba razmotriti uvođenje objektivnih, razumnih i nediskriminatornih procedura za upis građana bez stalnog prebivališta u biračke spiskove i mogućnosti da ti građani ostvare svoja biračka prava.

Podnošenje i proglašenje kandidata

14. Da bi se dalje promovisao pluralizam u izbornom procesu i sloboda udruživanja, moglo bi se razmotriti uklaňanje ograničenja za potpisivanje podrške više od jednog predsedničkog kandidata i jedne liste kandidata za narodne poslanike.
15. Moglo bi se razmotriti da se zakonom naloži organima za sertifikaciju da njihove usluge budu na raspolaganju svim učesnicima pod nediskriminatornim uslovima. Izborne vlasti treba da obezbede odgovornost za sva krivična dela ili druge zloupotrebe do kojih je došlo tokom procesa podnošenja i proglašenja kandidata.

Finansiranje kampanje

16. Da bi se promovisali jednaki uslovi među izbornim učesnicima, trebalo bi razmotriti uvođenje ograničenja troškova kampanje. Zakonske rokove za raspodelu javnih sredstava za izborne kampanje treba prilagoditi da bi kampanje imale smisla. Zakonom treba uvesti mere zaštite od zloupotrebe javnih sredstava namenjenih za kampanju.
17. Agencija za sprečavanje korupcije po zakonu bi trebalo da proaktivno i blagovremeno identifikuje prekršaje i da na predstavke odgovara donošenjem formalnih odluka, koje podležu sudskoj reviziji. Zakon bi trebalo da propisuje ubrzane rokove za ceo proces rešavanja sporova u vezi sa kršenjem finansiranja kampanje.

Mediji

18. Nadležni državni organi treba da doprinesu jačanju medijskog pluralizma daljim povećanjem transparentnosti vlasništva nad medijima, promovisanjem raznovrsnosti političkih sadržaja u medijima i sistematskim praćenjem poštovanja zakonskih obaveza emitera.
19. Državni organi treba da javno i najoštrije osude sve pretnje novinarima i da uvedu efikasne mere zaštite novinara od napada koji imaju za cilj da ih učutkaju, uključujući i krivično gonjenje počinitelaca.
20. Regulisanje medijskog izveštavanja o funkcionerima koji su takođe i kandidati bi moglo biti dodatno ojačano, uključujući produženje zabrane medijskog izveštavanja o svim događajima otvaranja i inauguracije za sve vreme trajanja kampanje.

Prigovori i žalbe

21. U skladu sa dobrom međunarodnom praksom, Upravni sud bi trebalo da bude zakonski obavezan da razmatra sve predmete u vezi sa izborima na javnim raspravama na kojima stranke imaju pravo da budu saslušane.

22. Nadležni organi treba da preduzmu brze i efikasne korake da istraže navode o prekršajima, uključujući zastrašivanje birača i kupovinu glasova. Počinioci treba da se blagovremeno pozovu na odgovornost. Ombudsman treba da usvoji proaktivan pristup, uključujući kampanje informisanja birača, kako bi podstakao birače da prijave takva kršenja.

Dan izbora

23. Treba uložiti dodatne napore da se dodele adekvatne prostorije za biračka mesta kako bi se sprečila gužva, osigurala tajnost glasanja i omogućio lak i nezavisan pristup biračima sa fizičkim invaliditetom.

Razvoj događaja nakon održanih izbora

24. Republička izborna komisija treba da objavi preliminarne podatke o izlaznosti što je pre moguće nakon zatvaranja birališta. Da bi se dodatno poboljšala transparentnost i poverenje u proces tabelarnog prikazivanja rezultata, RIK bi trebalo da razmotri objavljivanje preliminarne izbornih rezultata razvrstanih po biračkom mestu u pristupačnom format, čim postanu dostupni.

25. Kako bi se smanjila ili eliminisala potreba za ponavljanjem izbora, moglo bi se razmisliti o izmenama zakona kojim bi se propisalo da se glasanje ponavlja samo u slučaju ozbiljnih nepravilnosti koje mogu uticati na ishod izbora, nakon iscrpljivanja svih drugih mera, kao što je ispitivanje izbornog materijala i struktuirano ponovno prebrojavanje glasova.

26. Mogle bi se razmotriti mere za poboljšanje transparentnosti postizbornog rešavanja sporova, uključujući objavljivanje sveobuhvatnih informacija o prigovorima koji su podneti LIK-ovima u registru prigovora RIK-a.

PRILOG I: KONAČNI REZULTATI IZBORA¹⁴⁶

PREDSEDNIČKI IZBORI

Ukupan broj registrovanih birača	6,502,307
Ukupan broj glasova	3,797,612
Izlaznost	3,811,585 (58.62%)
Ukupan broj važećih glasova	3,707,679
Ukupan broj nevažećih glasova	89,933

Kandidati (po redosledu na glasačkom listiću)	Osvojeni glasovi	Procenat glasova
Miša Vacić (<i>Grupa građana "Srpski patriota – Miša Vacić"</i>)	32,947	0.87
Prof. Dr. Biljana Stojković (<i>Grupa građana MORAMO – Biljana Stojković – predsednica Srbije</i>)	122,378	3.22
Branka Stamenković (<i>Koalicija SUVERENISTI – Saša Radulović /DJB/, Milan Stamatović /ZS/, Dr. Jovana Stojković /ŽZS/</i>)	77,031	2.03
Zdravko Ponoš (<i>Grupe građana za ujedinjenu, pravednu i stabilnu Srbiju</i>)	698,538	18.39
Milica Đurđević Stamenkovski (<i>Srpska stranka „Zavetnici“</i>)	160,553	4.23
Aleksandar Vučić (<i>Koalicija Aleksandar Vučić – Zajedno možemo sve, Srpska napredna stranka /SNS/, Koalicija Socijalistička partija Srbije, /SPS/ – Ivica Dačić, Savez vojvođanskih Mađara /SVM/ – István Pásztor</i>)	2,224,914	58.59
Dr. Miloš Jovanović (<i>Koalicija za Kraljevinu Srbije – DSS</i>)	226,137	5.95
Boško Obradović (<i>Koalicija: Srpski pokret DVERI – POKS – atriotski blok za obnovu Kraljevine</i>)	165,181	4.35

Izvor: [Ukupan izveštaj RIK-a o rezultatima izbora za predsednika Republike](#)

VANREDNI PARLAMENTARNI IZBORI

Ukupan broj registrovanih birača	6,502,307
Ukupan broj glasova	3,806,050
Izlaznost	3,810,559 (58,60%)
Ukupan broj važećih glasova	3,693,328
Ukupan broj nevažećih glasova	112,722

Izborna lista	Osvojeni glasovi	Procenat glasova	Osvojeni mandati
ALEKSANDAR VUČIĆ – Zajedno možemo sve (<i>koalicija koju predvodi SNS</i>)	1,635,101	42.96	120
IVICA DAČIĆ – Premijer Srbije (<i>koalicija koju predvodi SPS</i>)	435,274	11.44	31
SAVEZ VOJVODANSKIH MAĐARA – István Pásztor (<i>SVM</i>)	60,313	1.58	5
DR. VOJISLAV ŠEŠELJ – Srpska radikalna stranka (<i>SRS</i>)	82,066	2.16	0
MARINIKA TEPIĆ – Ujedinjeni za pobedu Srbije (Stranka slobode i pravde, Narodna stranka, Demokratska stranka, DZVM – VMDK, Stranka Makedonaca Srbije, Pokret slobodnih građana, Udruženi sindikati Srbije „Sloga“, Pokret za preokret, Pokret slobodna Srbija, Vlaška stranka) (<i>UZPS koalicija</i>)	520,469	13.67	38
DR MILOŠ JOVANOVIĆ – NADA ZA SRBIJU - Srpska koalicija NADA-Nacionalna demokratska alternativa-Demokratska stranka Srbije -Za Kraljevinu Srbiju (Monarhisti)- Vojislav Mihailović	204,444	5.37	15
MILICA ĐURĐEVIĆ STAMENKOVSKI – Srpska stranka „Zavetnici“ (<i>SSZ</i>)	141,227	3.71	10
MUFTIJIN AMANET –Stranka pravde i pomirenja (<i>SPP</i>) – Usame Zukorlić	35,850	0.94	3
MORAMO – AKCIJA – Ekološki ustanak – Ćuta – Ne davimo Beograd – Nebojša Zelenović (<i>koalicija koju prevodi Moramo</i>)	178,733	4.70	13
SUVERENISTI – Saša Radulović (<i>DJB</i>), Milan Stamatović (<i>ZS</i>), dr Jovana Stojković (<i>ŽZS</i>)	86,362	2.27	0
Boško Obradović - Srpski pokret DVERI - POKS - Miloš Parandilović - <i>Patriotski blok za obnovu Kraljevine Srbije (koalicija koju predvode DVERI)</i>	144,762	3.80	10
ZAJEDNO ZA VOJVODINU – VOJVODANI (Demokratski savez Hrvata u Vojvodini, Zajedno za Vojvodinu)	24,024	0.63	2

SDA (Stranka demokratske akcije) Sandžak – Dr. Sulejman Ugljanin	20,553	0.54	2
BORIS TADIĆ – Ajmo ljudi – Socijaldemokratska stranka – Nova stranka – 1 od 5 miliona – Tolerancija Srbije – „Ujedinjeni pokret zelenih Srbije“ – Bošnjačka građanska stranka – Crnogorska partija	63,560	1.67	0
ALTERNATIVA ZA PROMENE – ALBANSKA DEMOKRATSKA ALTERNATIVA	3,267	0.09	0
KOALICIJA ALBANACA DOLINE	10,165	0.27	1
OTETE BEBE – Ana Pejić	31,196	0.82	0
ROMSKA PARTIJA– Srđan Šajn	6,393	0.17	0
RUSKI MANJINSKI SAVEZ – MILENA PAVLOVIĆ, PAVLE BIHALI GAVRIN (Srpsko ruski pokret, Srpsko ruska partija Vukovi, Pokret Grka Srbiza) (RMS)	9,569	0.25	0

Izvor: [Ukupan izveštaj RIK-a o sprovedenim izborima za narodne poslanike Narodne skupštine](#)

PRILOG II: : SPISAK POSMATRAČA MEĐUNARODNE POSMATRAČKE MISIJE

Parlamentarna skupština OEBS-a

Kyriakos	Kyriakou Hadjiyianni	Kipar	Specijalni koordinator
Bryndis	Haraldsdóttir	Island	Šef delegacije
Selma	Yildirim	Austrija	
Hannes	Amesbauer	Austrija	
Andreas	Minnich	Austrija	
Soetkin	Hoessen	Belgija	
Hana	Đogović	Bosna i Hercegovina	
Amila	Klicic	Bosna i Hercegovina	
Halid	Genjac	Bosna i Hercegovina	
Dejan	Vanjek	Bosna i Hercegovina	
Atanas Dimitrov	Mihnev	Bugarska	
Kristýyna	Haráková	Češka Republika	
Jana	Pastuchová	Češka Republika	
Lucie	Potůčková	Češka Republika	
Jan	Horník	Češka Republika	
Jan	Richter	Češka Republika	
Ladislav	Václavec	Češka Republika	
Jan	Žaloudík	Češka Republika	
Michael Andreas	Baker	Danska	
Sven	Sester	Estonija	
Marko	Sorin	Estonija	
Lassi Vilhelm	Junnila	Finska	
Nikoloz	Samkharadze	Gruzija	
Dagmar Camilla	Andres	Nemačka	
Canan	Bayram	Nemačka	
Manfred	Grund	Nemačka	
Stefan	Keuter	Nemačka	
Boris	Mijatovic	Nemačka	
Christian Willi	Schreider	Nemačka	
Helga Vala	Helgadóttir	Island	
Guido	Almerigogna	Italija	
Luigi	Augussori	Italija	
Mauro	Del Barba	Italija	
Paolo	Grimoldi	Italija	
Francuskasco	Mollame	Italija	
Vito	Vattuone	Italija	
Akmaral	Alnazarova	Kazahstan	
Berik	Abdigaliuly	Kazahstan	
Charles Romain	Margue	Luksemburg	
Lidija	Karakamcheva	Severna Makedonija	
Berat	Ajdari	Severna Makedonija	
David	Ilioski	Severna Makedonija	
Dime	Velkovski	Severna Makedonija	
Siv Elisabeth	Mossleth	Norveška	
Aleksander	Stokkebø	Norveška	
Agnieszka Anna	Soin	Poljska	
Radoslav Aleksander	Fogiel	Poljska	
Kazimierz Mariusz	Kleina	Poljska	
Piotr Stanislaw	Polak	Poljska	

Andreas	Guimaraes Coelho Lima	Portugal
Christine	Thellmann	Rumunija
Bogdan-Andrei	Toader	Rumunija
Michele	Muratori	San Marino
Simona Gunilla	De Ciutiis	Švedska
Roza	Guclu Hedin	Švedska
Hanna Karolina	Gunnarsson	Švedska
Sultan	Kayhan	Švedska
Jan Urban	Ericson	Švedska
Jasenko	Omanović	Švedska
Esmā	Arslan	Turska
Ahmet	Arslan	Turska
Aydin	Kamil	Turska
William Thomas	Connor Iv	SAD
Bakhtiyor	Nishanov	SAD
Edward Anthony	White	SAD

Parlamentarna skupština Saveta Evrope

Alexander	Pociej	Poljska	Šef delegacije
Petra	Bayr	Austrija	
Jensen	Mogens	Danska	
Daniele	Gastl	Francuska	
Liliana	Tanguy	Francuska	
André	Vallini	Francuska	
Christian	Klinger	Francuska	
Gaël	Martin-Mikallef	Francuska	
Heike	Engelhardt	Nemačka	
Andrej	Hunko	Nemačka	
Norbert	Kleinwachter	Nemačka	
Birgir	Thorarinsson	Island	
Marina	Berlinghieri	Italija	
Alberto	Ribolla	Italija	
Krista	Baumane	Letonija	
Uldis	Budrikis	Letonija	
Kesttutis	Masiulis	Litvanija	
Eirik	Holmøyvik	Norveška	
Andrzej	Szejna	Poljska	
Iulian	Bulai	Rumunija	
Bogdan	Torcatoriu	Rumunija	
Pierre-Alain	Fridez	Švajcarska	
Anne	Godfrey	Ujedinjeno Kraljevstvo	

Evropski Parlament

Thijs	Reuten	Holandija	Šef delegacije
Ivan	David	Češka Republika	
Jörgen	Siil	Estonija	
Petra	Uhrmeister	Nemačka	
Maximilian	Schroeder	Nemačka	
Sven	Simon	Nemačka	
Gesa	Storz	Nemačka	
Raffaele	Luise	Italija	

Francuskasco	Ronchi	Italija
Jan-Willem	Vlasman	Holandija
Michał	Czykierda	Poljska
Cristian	Terheş	Rumunija
Paul	Ivan	Rumunija
Vladimír	Bilčík	Slovačka
Klemen	Grošelj	Slovenija
Jakop	Dalunde	Švedska

Kratkoročni posmatrači KDILJP-a

Emiliano	Aliu	Albanija
Mira	Hoxha	Albanija
Nare	Khandamiryan	Jermenija
Anna	Sargsyan	Jermenija
Gunay	Asadli	Azerbejdžan
Hasan-zada	Fakhraddin	Azerbejdžan
Karen	De Dycker	Belgija
Helena	Saelman	Belgija
Pieter	Van Loo	Belgija
Fiel	Vanthemsche	Belgija
Bojan	Miric	Bosna i Hercegovina
Marijana	Zubonja	Bosna i Hercegovina
Ivan	Ivanov	Bugarska
Dessislava	Tchakarova	Bugarska
Katarina	Bekavac	Hrvatska
Ivana	Vejić	Hrvatska
Jana	Bedáňová	Češka Republika
Petr	Chalupecký	Češka Republika
Jan	Faltus	Češka Republika
Darab	Gajar	Češka Republika
Jana	Kálmán	Češka Republika
Lubor	Kysučan	Češka Republika
Jan	Liska	Češka Republika
Simona	Losmanová	Češka Republika
Marcela	Zárubová	Češka Republika
Bo	Flindt	Danska
Peter-Bastian	Halberg	Danska
Birgit	Hjortlund	Danska
Kirsten	Mogensen	Danska
Ingegerd	Petersen	Danska
Michael	Poulsen	Danska
Jari	Huuhtanen	Finska
Eva	Kaján	Finska
Virve	Leskinen	Finska
Tanja Maarika	Hoppula	Finska
Janne Mikael	Sykko	Finska
Doriane	Anfrie	Francuska
Julien	Arnoult	Francuska
Christian	Barthlen	Francuska
Alexandre	Benz	Francuska
Diane	De Vaultier	Francuska
Timothée	Demeillers	Francuska

Marc, Jean-Louis	Gruber	Francuska
Leonor	Guy	Francuska
Catherine	Iffly	Francuska
Arthur	Langlois	Francuska
Véronique	Lasserre-Fy	Francuska
Alexis	Michel	Francuska
Cécile	Polivka	Francuska
Claudio	Serafini	Francuska
Laura	Similowski	Francuska
Alexandra	Toussaint	Francuska
Benedicte	Williams	Francuska
Alexandre	David	Francuska
Frederique	Dubost	Francuska
Gabrielle	Jouve	Francuska
David	Abesadze	Gruzija
Ketevan	Chachava	Gruzija
Christine	Althausen	Nemačka
Nadine	Biehler	Nemačka
Izabella Brigitta	Bosze	Nemačka
Christopher	Czibere	Nemačka
Miriam	Danne	Nemačka
Sibylle	Gerstl	Nemačka
Christoph Hubert	Freiherr von Feilitzsch	Nemačka
Julia	Fugel	Nemačka
Mendel	Goldstein	Nemačka
Sophie	Haring	Nemačka
Nicola	Hoochhausen	Nemačka
Axel	Jaenicke	Nemačka
Michael	Jelonek	Nemačka
Helmut	Klawonn	Nemačka
Christine	Krüger	Nemačka
Sebastian	Lang	Nemačka
Dieter	Malchow	Nemačka
Kirsten	Müller	Nemačka
Ulrike	Neundorf	Nemačka
Nele Teresa	Quecke	Nemačka
Jennifer	Rabener	Nemačka
Janina	Rühl	Nemačka
Petra	Ruth	Nemačka
Chaban	Salih	Nemačka
Michael	Saurer	Nemačka
Jan	Schneider	Nemačka
Christiane	Schwarz	Nemačka
Marlene	Sieck	Nemačka
Johannes	Socher	Nemačka
Bianca	Wieland	Nemačka
Herwart	Berger	Nemačka
Jana	Mayer-Kristic	Nemačka
Christian	Schilling	Nemačka
Erik	Baktai	Mađarska
Máté Zoltán	Matheisz	Mađarska
Péter	Wagner	Mađarska
John	Durnin	Irska

Kevin	Grogan	Irska
Brian	MacMahon	Irska
Alessandro	Giongo	Italija
Ritalba	Mazzara	Italija
Nadia	Raneri	Italija
Paolo	Zucchi	Italija
Yan	Fedotov	Kazahstan
Vilius	Arlauskas	Litvanija
Aurelija	Laurusonyte	Litvanija
Egle	Mazele	Litvanija
Arturas	Vazbys	Litvanija
Alexandra	Pesch	Luksemburg
Vladimir	Simonovic	Crna Gora
Robert	Bosch	Holandija
Olaf	Ephraim	Holandija
Natasja	Nikolic	Holandija
Margaretha	Prins	Holandija
Ludovicus	van Wely	Holandija
Agnes	Wagenaar	Holandija
Ibrahim	Kadriu	Severna Makedonija
Inger Marie	Bakken	Norveška
Maren Sagvaag	Retland	Norveška
Øyvind	Seim	Norveška
António	Caetano	Portugal
Gonçalo	Santos de Oliveira	Portugal
Romulus	Banu	Rumunija
Cosmin Dragos	Laza	Rumunija
Valentin	Macec	Rumunija
Dávid	Altdorffer	Slovačka
Branko	Dekleva	Slovenija
Katja	Hostnik Stare	Slovenija
Filip	Tunjić	Slovenija
María Rocío	Cotarelo Jiménez	Španija
Elena	García Cabrera	Španija
Ana	Hernández Rodríguez	Španija
Tomás Eduardo	Mena García	Španija
Paula	Miquel Calvo	Španija
Natalia	Sanmartín Jaramillo	Španija
Alvaro	Sardiza Miranda	Španija
Claes Johan	Alexandersson	Švedska
Alessandro	Bartolini	Švedska
Knut	Bergknut	Švedska
Yvonne Margareta	Carlberg Bengtsson	Švedska
Linda Sabina Helen	Cederblad	Švedska
Elof	Dahmén	Švedska
Sara Elin Elisabet	Fallström	Švedska
Latifa	Gharbi	Švedska
Karin Margareta	Grahn	Švedska
Carl Henrik	Herber	Švedska
Lars Jonas	Hols	Švedska
Melida	Beatriz Jiménez	Švedska
Erik Axel Teodor	Larsson	Švedska
Anna	Lidstrom	Švedska

Jenny Elisabet	Nilsson	Švedska
Björn Fredrik	Nordin	Švedska
Sven Linus Rickard	Nygren	Švedska
Clara	Olander Molin	Švedska
Ulf Anders	Ottosson	Švedska
Jan Roland	Pettersson	Švedska
Bengt Tomas	Sjöberg	Švedska
Ewa Mimmi	Soderberg Kovacs	Švedska
Zackie Birgitta	Ströje Wilkens	Švedska
Inga Kerstin	Sundberg	Švedska
Bo Pontus	Tallberg	Švedska
Lars	Tollemark	Švedska
Sophia Ingrid	Tuwesdotter	Švedska
Fabio	Baiardi	Švajcarska
Raphaël	Berger	Švajcarska
Daniel	Bochsler	Švajcarska
Jost	Herrmann	Švajcarska
Marie-Therese	Karlen	Švajcarska
Christoph	Späti	Švajcarska
Akinola	Akinsanya	Ujedinjeno Kraljevstvo
Andrew	Caldwell	Ujedinjeno Kraljevstvo
Jennifer	Dunsmore	Ujedinjeno Kraljevstvo
Teresa	Etim-Gorst	Ujedinjeno Kraljevstvo
Leila	Fitt	Ujedinjeno Kraljevstvo
Dally	Hakem	Ujedinjeno Kraljevstvo
John	Hayward	Ujedinjeno Kraljevstvo
Aliya	Jiwa	Ujedinjeno Kraljevstvo
Paula	Keaveney	Ujedinjeno Kraljevstvo
Andrew	Sigley	Ujedinjeno Kraljevstvo
Valerie	Solomon	Ujedinjeno Kraljevstvo
Theo	Tindall	Ujedinjeno Kraljevstvo
John	Torday	Ujedinjeno Kraljevstvo
Hannah	Weir	Ujedinjeno Kraljevstvo
Shane	Ahn	SAD
Kiran	Auerbach	SAD
Anthony	Barilla	SAD
Marguerite	Benson	SAD
Mary	Bluestocking	SAD
Hilary	Bown	SAD
Riccardo	Cannavo	SAD
Kelly	Clark	SAD
Zamira	Djabarova	SAD
Miles	Dudley	SAD
Harry	Edelman	SAD
Theresa	Freese-Treeck	SAD
John	Fulton	SAD
Lewis	Gitter	SAD
Christine	Hilt	SAD
Gail	Kalinich	SAD
Kevin	Keenan	SAD
Sunni	Kim	SAD
Eric	Lundberg	SAD
Sara	Martin	SAD

Gabrielle	Pacana	SAD
Octavius	Pinkard	SAD
Audrey	Roberts	SAD
Laura	Sherman	SAD
Daniel	Villegas	SAD
Nadia	Zoubir	SAD
Marlene	Karstensen	Norveška
Stefan Alnehagen	Sandstad	Norveška
Bartłomiej	Kokoszka	Poljska
William	Hopkinson	Ujedinjeno Kraljevstvo
Richard	Robinson	Ujedinjeno Kraljevstvo
Stephanie	Shillinglaw	Ujedinjeno Kraljevstvo

Glavni tim KDILJP-a

Douglas	Wake	SAD	Šef misije
Anna	Papikyan	Jermenija	
Yelena	Kovalyova	Belarusija	
Davor	Ćorluka	Bosna i Hercegovina	
Marcela	Mašková	Češka Repubika	
Aliénor	Benoist	Francuska	
Kerstin	Dokter	Nemačka	
Elissavet	Karagiannidou	Grčka	
Thomas	Leszke	Nemačka	
László	Belágyi	Mađarska	
Marcell	Nagy	Mađarska	
Alessandro	Rotta	Italija	
River	Hustad	Norveška	
Ahmad	Rasuli	Kirgistan	
Myagmartogtokh	Tumennasan	Mongolija	
Dumitru	Lazur	Moldavija	
Max	Bader	Holandija	
Jane	Kareski	Severna Makedonija	
Paweł	Jurczak	Poljska	
Karolina	Semina	Ruska Federacija	
Marek	Mračka	Slovačka	
Andreas	Roth	Švedska	
Farrukh	Juraqulov	Tadžikistan	
Thomas	Rymer	Kanada	

Dugoročni posmatrači KDILJP-a

Günther	Guggenberger	Austrija
Andrea	Weiss	Austrija
Jan	Udržal	Češka Republika
Valdemar	Uruba	Češka Republika
Thomas	Boserup	Danska
Jari	Liimatta	Finska
Hanna	Vuokko	Finska
Alexandre	Billette	Francuska
Sabrina	Rouigui	Francuska
Anja	Bronny	Nemačka

Christoph	Wiedemann	Nemačka
Brendan	O Se	Irska
Robert	Adams	Italija
Lucrezia	Aresi	Italija
Liudmila	Blinova	Litvanija
Eglè	Senapèdiene	Litvanija
Judith	Kiers	Holandija
Vibeke	Sørum	Norveška
Dmitry	Maltsev	Ruska Federacija
Monica	Green	Švedska
Robert	Hall	Švedska
Mario	Barfus	Švajcarska
Barbara	Egger Maldonado	Švajcarska
Patricia	Cavanagh	Ujedinjeno Kraljevstvo
Joseph	Worrall	Ujedinjeno Kraljevstvo
Jeremy	Pine	SAD

O KDILJP-U

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (KDILJP) je glavno OEBS-ovo telo koje pomaže zemljama učesnicama "u osiguranju potpunog poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, vladavine prava i promovisanju principa demokratije i (...) izgradnji, jačanju i zaštiti demokratskih institucija, kao i promovisanju tolerancije u čitavom društvu "(Dokument sa Helsinškog samita iz 1992. godine). To je poznatije pod nazivom Ljudska dimenzija OEBS-a.

KDILJP, sa sedištem u Varšavi (u Poljskoj), je osnovan kao Kancelarija za slobodne izbore 1990. godine na Pariskom samitu te je započeo s aktivnostima u maju 1991. godine. Godinu dana kasnije naziv kancelarije se promenio kako bi isti odražavao prošireni mandat koji obuhvata ljudska prava i demokratizaciju. Danas kancelarija zapošljava više od 150 ljudi.

KDILJP je vodeća organizacija u Evropi koja se bavi **posmatranjem izbora**. Svake godine KDILJP koordinira i organizuje slanje na hiljade posmatrača koji procenjuju sprovode li se izbori na teritorijama zemalja učesnica OEBS-a u skladu s obavezama OEBS-a, drugim međunarodnim standardima za demokratske izbore i nacionalnim zakonodavstvima. Jedinstvena metodologija koju primenjuje, omogućava mu detaljan uvid u celokupan izborni proces. KDILJP pomaže zemljama učesnicama u unapređivanju njihovih izbornih zakona kroz razne projekte pomoći.

Aktivnosti Kancelarije u vezi sa demokratizacijom obuhvataju: vladavinu prava, zakonodavnu podršku, demokratsko upravljanje, migraciju i slobodu kretanja te rodnu ravnopravnost. KDILJP svake godine sprovodi niz usmerenih programa pomoći za razvijanje demokratskih struktura.

KDILJP takođe pomaže zemljama učesnicama u ispunjavanju njihovih obaveza u promovisanju i zaštiti **ljudskih prava i osnovnih sloboda** u skladu s obavezama OEBS-a o ljudskoj dimenziji. To se ostvaruje kroz rad sa nizom različitih partnera kako bi se omogućila saradnja, izgradnja kapaciteta i obezbedila stručna pomoć u tematskim oblastima, uključujući područje ljudskih prava u borbi protiv terorizma, većoj zaštiti ljudskih prava osoba koje su žrtve trgovine s ljudima, u obrazovanju i obučavanju iz oblasti ljudskih prava, njihovim praćenjem i izveštavanjem, te ljudskim pravima i bezbednosti žena.

Na području tolerancije i nediskriminacije KDILJP daje podršku zemljama učesnicama u pružanju snažnije reakcije na zločine iz mržnje i sukobe zasnovane na rasizmu, ksenofobiji, antisemitizmu i drugim oblicima netolerancije. Aktivnosti KDILJP-a u vezi sa tolerancijom i nediskriminacijom usredsređene su na sledeća područja: zakone, obučavanje za sprovođenje zakona, monitoring, izveštavanje i praćenje reakcija na zločine i sukobe motivisane mržnjom, kao i na obrazovne aktivnosti u cilju promovisanja tolerancije, poštovanja i uzajamnog razumevanja.

KDILJP pruža savete zemljama učesnicama vezano uz njihove politike delovanja u odnosu na Rome i Sinte. Promoviše izgradnju kapaciteta i povezivanje zajednica Roma i Sinta i podstiče učešće predstavnika Roma i Sinta u telima koja donose odluke o politikama delovanja.

Sve aktivnosti KDILJP-a sprovode se uz snažnu koordinaciju i saradnju sa zemljama učesnicama OEBS-a, institucijama OEBS-a i operativnim predstavništvima na terenu, kao i drugim međunarodnim organizacijama.

Više informacija dostupno je na internet stranici KDILJP-a (<http://www.osce.org/odihr>).